

Läänemeresoome väikekeelte ja -kultuuride konverents
Pienten itämerensuomalaisten kielten ja kulttuurien konferenssi
Conference on Finnic minority languages and cultures
Конференция по малым прибалтийско-финским
языкам и культурам

**LÄÄNEMERESOOME KEELED,
KULTUURID JA KOHAVAIM**
**ITÄMERENSUOMALAISET KIELET,
KULTTUURIT JA PAIKAN HENKI**
FINNIC LANGUAGES, CULTURES, AND GENIUS LOCI
**ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКИЕ ЯЗЫКИ, КУЛЬТУРЫ
И GENIUS LOCI**

Pühendatud professor Tiit-Rein Viitso 75. sünnipäevale
Omistettu Tiit-Rein Viitson 75. syntymäpäivälle
Dedicated to Tiit-Rein Viitso's 75th birthday
Посвящается 75-летнему юбилею
Тийта-Рейна Вийтсо

Tartu Ülikool, 7.–8. märts 2013
Tarton yliopisto, 7.–8. maaliskuuta 2013
University of Tartu, March 7–8, 2013
Тартуский университет, 7–8 марта 2013

Tartu 2013

Toimetajad: Eva Saar, Ergo-Hart Västriik
Keeletoimetajad: Daniel Edward Allen (inglise keel), Nikolai
Kuznetsov (vene keel), Juha-Matti Aronen (soome keel)
Kaanekujundus: Marat Viires
Küljendus: Ergo-Hart Västriik

Konverentsi korraldustoimkond:
Madis Arukask, Heinike Heinsoo, Eva Saar, Mihkel Tõnnov,
Ergo-Hart Västriik

Korraldajad:
Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Kaaskorraldajad:
Keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool
Kultuuriteooria tippkeskus

Toetajad:
Haridus- ja Teadusministeerium
Hõimurahvaste programm
Eesti Teadusagentuur (grant nr 9271)
Euroopa Liit, Euroopa Sotsiaalfond ja Euroopa Regionaalarengu
Fond

ISBN 978-9985-4-0738-7 (trükis)
ISBN 978-9985-4-0739-4 (pdf)

Trükitud trükikojas Bookmill

Sisukord / Sisällys / Contents / Оглавление

Saateks / Esipuhe / Foreword / Введение.....	5
Tiit-Rein Viitso 75.....	9
Tiit-Rein Viitso 75 (suomeksi).....	12
Tiit-Rein Viitso 75 (in English).....	15
Тийт-Рейн Вийтсо 75.....	18
Plenaarettekanded / Plenaariesitelmät / Keynote lectures / Пленарные лекции	25
Seksioonide ettekanded / Sektioesitelmät / Section presentations / Доклады.....	33

Saateks / Esipuhe / Foreword / Введение

Läänemeresoome keelte, kultuuride ja rahvaste uurimine on viimastel aastatel mitmekesisitunud nii ainese kui meetodite poolest. Siiski pole läänemeresoome rahvastele pühendatud interdistsiplinaarsed teadusfoorumid sagedased. Selle konverentsi eesmärgiks on hoogustada erinevate teadusalade uurijate vahelist diskussiooni ja tutvustada uuemaid teadustulemusi läänemeresoome keelte ja kultuuride ajaloost ning ka tänasest olukorrast. Kõrvuti keeltega on konverentsi huvifookuses läänemeresoome rahvaste kultuurilugu, mis peegeldub erinevates folkloorižanrides, ühiskondlikes protsessides ja ainelises kultuuris, mida on koos keeleainesega talletatud enam kui sajandi jooksul. Konverentsiga on kavas alustada uut läänemeresoome konverentside sarja Tartu Ülikoolis, kus on alates 19. sajandi algusest töötanud mitmeid silmapaistvaid läänemeresoome keelte ja kultuuride uurijaid.

Tänane konverents on pühendatud Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte emeriitprofessorile Tiit-Rein Viitsole, kes tähistab konverentsi eel 75. juubelit. Tiit-Rein Viitso on oma uurimustes käsitletud paljusid maailma keeli, kuid tema teaduslike huvide keskmes on jätkuvalt läänemeresoome keeleala kujunemine.

* * *

Itämerensuomalaisten kielten, kulttuurien ja kansojen tutkimus on viime vuosina monipuolistunut sekä aineksen että menetelmien puolesta. Kuitenkaan monitieteisiä tiedetapahtumia ei järjestetä usein. Tämän konferenssin päämääränä on vauhdittaa eri tieteenalojen välistä keskustelua ja esitellä uusimpia tuloksia itämerensuomalaisten kielten ja kulttuurien historiasta ja nykyisestä tilanteesta. Kielen ohella meitä kiinnostaa kansojen kulttuurikehitys, joka näkyy erilaisissa folklorelajeissa, yhteiskunnallisissa prosesseissa ja aineellisessa kulttuurissa, jota kieliaineksen ohella on jo enemmän kuin on viime vuosisadan aikana tallennettu. Tämän konferenssin aikeena on aloittaa Tarton yliopiston uusi itämerensuomalaisten konferenssien sarja. Tarton yliopistossa on itäme-

rensuomalaisten kielten tutkimus aloitettu jo 1800-luvun alussa, ja tutkimuksessa on ollut mukana monia kansainvälisesti tunnettuja itämerensuomalaisten kielten ja kulttuurien tutkijoita.

Konferenssi on omistettu Tarton yliopiston itämerensuomalaisten kielten emeritusprofessori Tiit-Rein Viitsolle, joka täyttää 4. maaliskuuta 2013 vuonna 75 vuotta. Tiit-Rein Viitso on tutkimuksissaan käsitellyt monia maailman kieliä, mutta hänen töitensä keskipisteenä on yhä itämerensuomalaisen kielialueen muodostuminen.

* * *

Studies on Finnic languages, cultures, and peoples have expanded in recent years both in respect of research material and methods. However, interdisciplinary conferences dedicated to studies of Finnic peoples are not frequent. The aim of this conference is to enliven discussion between the researchers of various disciplines and to introduce recent research results on the history as well as on the present situation of the Finnic languages and cultures. The conference will focus, alongside with language, on the cultural history of Finnic peoples reflected in different folklore genres, social processes, and artefacts of material culture that have been documented in the course of more than a century. This scholarly meeting will start a new series of conferences dedicated to the studies on Finnic peoples at the University of Tartu, which has hosted several outstanding researchers in this field since the beginning of the nineteenth century.

The conference is dedicated to Tiit-Rein Viitso, *professor emeritus* of Finnic languages at the University of Tartu, who will celebrate his 75th birthday on March 4, 2013. Professor Tiit-Rein Viitso has studied many languages of the world, but the history of Finnic languages has been and still is the central topic among his scholarly interests.

* * *

Исследование прибалтийско-финских языков, культур и народов в последние годы стало разнообразнее как в плане

материала, так и в плане методики. Тем не менее, междисциплинарные научные форумы, посвящённые прибалтийско-финским народам, проводятся нечасто. Цель настоящей конференции состоит в развитии дискуссии между специалистами в разных областях науки, а также в ознакомлении с новейшими результатами научного исследования истории и современного состояния прибалтийско-финских языков и культур. Наряду с языками, внимание конференции будет сфокусировано также на вопросах истории культуры прибалтийско-финских народов, что находит отражение в различных фольклорных жанрах, общественных процессах и материальной культуре, уже более ста лет собираемой совокупно с языковым материалом. Проводимой конференцией планируется открыть целую серию конференций при Тартуском университете, где уже с начала XIX века работало немало выдающихся исследователей прибалтийско-финских языков и культур.

Конференция посвящается эмерит-профессору прибалтийско-финских языков Тартуского университета Тийту-Рейну Вийтсо, 4 марта 2013 г. отмечающему 75-летний юбилей. В исследованиях Т.-Р. Вийтсо рассматриваются многие языки мира, однако в центре его научных интересов неизменно находится формирование прибалтийско-финского языкового ареала.

Madis Arukask
Heinike Heinsoo
Ergo-Hart Västriik

TIIT-REIN VIITSO 75

Tartu Ülikooli emeriitprofessor Tiit-Rein Viitso on laialdasemate huvidega eesti keeleteadlasi läbi aegade. Pika teadlastee jooksul on teda huvitanud eesti keele kõrval lähemad ja kaugemad sugulaskeeled ning veel paljud teised keeled kuni Ameerika põliskeelteni. Viitsod on innustanud süvenema ja uusi lahendusi leidma keeleteooria küsimused häälikutest tähenduseni, selle kõrval aga ka rahvaste ajalugu ja ikka see, mis jääb keele taha, olgu need haruldased loodus- või kultuurinähtused. Jälgides Tiit-Rein Viitso tööde temaatikat on tähelepanev, et mõned uurimisküsimused, mis paelusid teda juba teadlastee algul 1960. aastatel, on jäänud tema huvide keskmesse aastakümneteks. Nende hulgas on kesksel kohal kahtlemata läänemeresoome keelte ajalugu, eriti see, mis on aset leidnud Liivi ja Soome lahe randadel. Ajapikku on tema käsitlused Kuramaa, Liivimaa ja Virumaa keeltest muutunud üha põhjalikumateks ja laiemalt tähenduslikeks.

Tiit-Rein Viitso rohkem kui 300 teadustööst osutab hiljem elupõliseks kujunenud huvisid juba tema 1961. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud diplomitöö „Merendusala sõnavara vadja keeles”. Hiljuti ilmunud, seni suurim liivi–eesti–läti sõnaraamat (Viitso, Ernštreits 2012) näitab kujukalt, kui võrd sugavuti on Viitso läinud läänemeresoome rannarahva elukeskkonna ja tähtsaima elatusala – kalanduse – talletamisel. Tema koostatud levikukaardid ja sõnaartiklid läänemeresoome keelte atlas (ALFE I–III, 2004-2010) on parimaks näiteks mitmekülgsest süvenemisest läänemeresoomlaste traditsioonilistesse eluvaldkondadesse.

1961. aastal ilmus Tiit-Rein Viitsolt esimene artikkel „Vadja keele Luutsa-Liivtšülä murraku fonoloogia”. Läänemeresoome keelte häälikusüsteemid saidki tema kõige kestvamaks uurimisalaks. Juba 1966. aastal kaitses ta glossemaatilist lähenemist rakendavat kandidaadiväitekirja äänisvepsast (vt Viitso 1968). 1983. aastal pälvis Viitso filoloogiadoktori kraadi uurimusega läänemeresoome keelte fonoloogiast; selle võrdleva uurimustöö esimene versioon ilmus trükist aastal 1981, uuel kujul on see

eesti, liivi, vadja ja vepsa keele hääliküsteeme kõrvutav üksikasjalik käsitlus avaldatud Viitso suurteoses „Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud” (2008).

Läänemeresoome keelte uurimisel on Tiit-Rein Viitso olnud innukas välitöödel käija. Alates 1970ndate algusest on ta kogunud mitmekümne suve jooksul hindamatu ainese liivi keele viimastelt emakeelena valdajatelt, ligi 50 keelejuhilt. See ulatuslik originaalmaterjal sai tuumaks 2012. aastal ilmunud suurele liivi sõnaraamatule. Tiit-Rein Viitso pikaajalised suhted liivlastega ja tegutsemine rahvusvahelise Liivi Sõprade Seltsi esimehena näitab tähendust ja vastutust, mis võib teadlasel olla ühe väikese rahva jaoks. Lisaks teadustööle on Viitso tegelnud liivi kirjakeele arendamisega ja liivikeelsete raamatute toimetamisega, liivi keele õpetamisega liivlaste endi järeltulijatele. Selle mitmekülgse tegevuse eest nimetati ta 2006. aastal Läti Ülikooli audoktoriks. Samuti pikaajaline töö ajakirja *Linguistica Uralica* peatoimetajana on Viitsolt nõudnud rohkesti hoolt ja kannatlikkust, samas taganud aktiivse suhtlemise kolleegidega paljudest maadest.

Peale läänemeresoome keelte on Tiit-Rein Viitso avaldanud uurimusi mitmest teisest uurali keelest, näiteks neenetsist (1970), handist (1979), saami keeltest (1985). Teda on huvitanud keelte põlvnemine, uurali, indoeuroopa ja teiste vana maailma keelkondade suhted. Armastatuimaks uurimisküsimuseks on Viitsole jäänud ikkagi läänemeresoome keelte varane ajalugu. Ta on käsitlenud läänemeresoome maahõivet ja varasemaid kontakte (1983), kunagise merevaigutee kajastusi tänapäeva keeltes (1994). Samas on Viitso esitanud seni kõige üksikasjalikuma eesti keele ajaloolise kujunemise kirjelduse (2003, 2007).

Eriti mitmekülgselt ongi Tiit-Rein Viitso uurinud oma emakeelt, eesti keelt. Ta on erinevatest vaatenurkadest käsitlenud eesti keele hääliküsteemi ja grammatikat ning eesti keele sõnavara kujunemist. Emakeele Seltsi esimehena 1990. aastatel oli tal vastutav roll eesti keele ühiskondliku toimimise eest hea seisimisel. Pikaajalise töö eest eesti keele uurimisel ja arendamisel pälvis Viitso 2011. aastal Wiedemanni preemia, mis on Eesti Vabariigi kõrgeim tunnustus keeleteadlasele.

Tiit-Rein Viitso juured on Virumaal. Virumaa murdeid ja keeli on ta käsitlenud ka oma teadustöodes (nt Viitso 1996). Kodurandade keel ühendab teiste rahvaste ja ajalooa. Läänemeresoome keelettase viimases köites (ALFE III, 2010) on Tiit-Rein Viitso koostanud sõnapere „jata; jada” levikukaardi ja ülevaateartikli (lk 227–229). Virumaal on sarnaselt muu Põhja-Eestiga võrgujada nimetatud riviks või ribiks. Lisaks on olnud tuntud laiemalt läänemeresoome keeltes levinud *jata* ~ *jada* ja Vaivaras ka *räitti*, vrd *vadja*, *isuri*, soome *raitti*, mida Viitso on pidanud vanaks skandinaavia laenuks. Mõiste ise on kahtlemata vana. Ühe võrguga sai küllalt kala ju harva, hea saagi tagas mitme võrgu jada. Seda, et keeleuurimine on mitmeti võrreldav kalapüügiga, näitab Tiit-Rein Viitso enda elutöö: tuleb teada, kust püüda, ja jada peab olema küllalt pikk!

Südamlike õnnitlustega austatud ja armastatud sünnipäevalapsele kõigi õpilaste ja kolleegide poolt

Karl Pajusalu

Tartu Ülikooli eesti keele ajaloo ja murrete professor, akadeemik

TIIT-REIN VIITSO 75

Tarton yliopiston emeritusprofessori Tiit-Rein Viitson kiinnostuksen kohteet ovat olleet kautta aikain virolaisista kielitieteilijöistä moninaisimpia. Pitkän tiedeuransa aikana häntä ovat kiinnostaneet viron kielen ohessa lähi- ja etäsukukielet sekä monet muut kielet aina Amerikan alkuperäiskansojen kieliin asti. Viitsoa ovat innostaneet syventymään ja etsimään uusia ratkaisuja kieliteorian kysymykset äänneistä merkityksiin ja sen lisäksi kansojen historia sekä se, mitä on kielen takana, olkoon ne harvinaisia luonnon- tai kulttuuri-ilmiöitä. Viitson töiden aiheita seurattaessa herättää huomiota, että jotkin tutkimuskysymykset, jotka kiehtoivat häntä jo tiedeuran alkuvaiheessa 1960-luvulla, ovat pysyneet kiinnostuksen keskipisteessä vuosikymmeniä. Niistä keskeisiä ovat eittämättä itämerensuomalaisten kielten historia ja varsinkin se, mitä on tapahtunut Suomen- ja Riianlahden rannoilla. Ajan myötä hänen Kuurinmaan, Liivinmaan ja Virumaan kieliä käsittelevät työnsä ovat muuttuneet yhä perusteellisemmiksi ja laajemmin merkityksellisiksi.

Tiit-Rein Viitson yli kolmesta sadasta tieteellisestä työstä osoittaa myöhemmin elämäntyöksi muotoutuneita kiinnostuksen kohteita jo vuonna 1961 Tarton yliopistossa tarkastettu diplomityö *Merenduslane sõnavara vadja keeles* (Merenkäynnin sanasto vatjassa). Äskettäin ilmestynyt, tähänastisista suurin liiviläis-virolais-latvialainen sanakirja (Viitso, Ernštreits 2012) näyttää havainnollisesti, miten syvällisesti Viitso on paneutunut itämerensuomalaisen rantakansan elinympäristön ja tärkeimmän elinkeinon kalastuksen tallentamiseen. Hänen laatimansa levinneisyyskartat ja sana-artikkelit itämerensuomalaisten kielten kartatossa (ALFE I–III, 2004–2010) ovat paras esimerkki monipuolisesta syventymisestä itämerensuomalaisten perinteisiin elämäntiloihin.

Vuonna 1961 ilmestyi Tiit-Rein Viitson ensimmäinen artikkeli *Vadja keele Luutsa-Liivitsülä murraku fonoloogia* (Vatjan kie-

len Luutsan-Liivtsülän murteiston fonologia). Itämerensuomalaisten kielten äännejärjestelmästä tulikin hänen pysyvin tutkimuskohteensa. Jo vuonna 1966 hän väitteli kandidaatiksi glossiteoriaa soveltavalla tutkimuksella äänisvepsästä (Viitso 1968) ja 1983 hän sai filologian tohtorin arvon tutkimuksestaan itämerensuomalaisten kielten fonologiasta. Tämän vertailevan työn ensimmäinen versio ilmestyi painettuna 1981, ja uudessa muodossa se viron, liivin, vatjan ja vepsän äännejärjestelmiä rinnastava yksityiskohdainen käsittely on julkaistu Viitson suurteoksessa *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud* (Liivin kielen ja itämerensuomen kielimaastot) (2008).

Itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa Viitso on ollut ahkera kenttätöiden tekijä. 1970-luvun alusta lähtien hän on koonnut monen kymmenen kesän aikana mittaamattoman arvokkaita aineistoja viimeisiltä liiviä äidinkielenään puhuneilta lähes 50 informantilta. Tämä laaja alkuperäismateriaali oli vuonna 2012 ilmestyneen suuren liivin sanakirjan ytimenä. Tiit-Rein Viitson pitkään kestäneet suhteet liiviläisiin ja toiminta kansainvälisen Liiviläisten ystävien seuran puheenjohtajana osoittavat, millainen merkitys ja vastuu tiedemiehellä voi olla pienelle kansalle. Tieteellisten töiden lisäksi Viitso on toiminut liivin kirjakielen kehittämisen hyväksi ja liivinkielisten kirjojen toimittamiseksi sekä liivin opettamiseksi liiviläisten omille jälkeläisille. Tämän monipuolisen työn ansiosta hänet nimitettiin 2006 Latvian yliopiston kunniatohtoriksi. Myös pitkäaikainen työ aikakauskirjan *Linguistica Uralica*n päätoimittajana on vaatinut pitkämielisyyttä ja huolehtimista ja samalla taannut aktiivisen yhteydenpidon monien maiden kollegoihin.

Itämerensuomalaisten kielten lisäksi Tiit-Rein Viitso on julkaissut tutkimuksia useista muista uralilaisista kielistä, esimerkiksi nenetsistä (1970), hantista (1979) ja saamelaiskielistä (1985). Häntä ovat kiinnostaneet kielten polveutuminen, uralilaisten, indoeurooppalaisten ja muiden vanhan maailman kielikuntien suhteet. Rakkaimpana tutkimuskysymyksenä Viitsolle on kuitenkin pysynyt itämerensuomalaisten kielten varhaishistoria. Hän on käsitellyt itämerensuomen levittäytymistä ja varhaiskontakteja (1983) ja muinaisen meripihkatien heijastumia nykykieliin

(1994). Viitso on samoin esittänyt tähänastisista yksityiskohtaisimman viron kielen historiallisen muotoutumisen kuvauksen (2003, 2007).

Tiit-Rein Viitso on tutkinut erittäin monipuolisesti äidinkieltään viroa. Hän on käsitellyt eri näkökulmista viron äännejärjestelmää ja kielioppia sekä sanaston muotoutumista. *Emakeele seltsi* (Äidinkielen seuran) puheenjohtajana 1990-luvulla hän oli vastuussa viron kielen yhteiskunnallisesta toimivuudesta. Pitkäaikaisesta työstään viron kielen tutkimuksessa ja kehityksessä Viitso sai 2011 Wiedemannin palkinnon, joka on Viron korkein tunnustus kielitieteilijälle.

Tiit-Rein Viitson juuret ovat Virumaalla. Sen murteita ja kieliä hän on käsitellyt myös tieteellisissä töissään (esim. Viitso 1996). Kotirantojen kieli yhdistää muihin kansoihin ja historiaan. Itämerensuomalaisen kielikartaston viimeisessä osassa (ALFE III, 2010) on Tiit-Rein Viitson laatima levinneisyyskartta ja esittelevä artikkeli *jata*; *jada* -sanueesta (s. 227–229). Virumaalla on samoin kuin muualla Pohjois-Virossa verkkojonoa sanottu *riviksi* tai *ribiksi*. Tunnettu on myös laajemmalle itämerensuomalaisiin kieliin levinnyt *jata* tai *jada* ja Vaivarassa myös *räitti*, vrt. vatjan, inkeröisen ja suomen *raitti*, jota Viitso on pitänyt skandinaavisena lainana. Käsite itsessään on epäilemättä vanha. Yhdellä verkolla sai vain harvoin tarpeeksi kalaa. Hyvän saaliin varmisti monen verkon rivi. Viitson elämäntyö osoittaa, että kielitiedettä voi monessa verrata kalastukseen: pitää tietää, mistä pyydetään ja rivin pitää olla tarpeeksi pitkä!

Sydämelliset onnittelut kunnioitetulle ja rakastetulle syntymäpäiväsankarille kaikilta oppilailta ja työtovereilta

Karl Pajusalu

Tarton yliopiston viron kielen historian ja murteiden professori,
akateemikko

TIIT-REIN VIITSO 75

Tiit-Rein Viitso, *professor emeritus* at the University of Tartu, is an Estonian linguist whose interests are among the most diverse through the ages. In his long academic career he has shown an interest in Estonian along with its closer and more distant relatives, as well as many others, all the way to Native American languages. Viitso has been inspired to study deeply and find new solutions using questions of linguistic theory from sounds to meanings, and also using the history of respective peoples, as well as that which is beyond language, be it rare natural or cultural phenomena. Looking at the thematics of his work, it is notable that there are some research questions that already intrigued him at the beginning of his career in the 1960s, questions that have remained at the centre of his interests for decades. Paramount among these is without a doubt the history of the Finnic languages, especially those spoken on the coasts of the Gulfs of Finland and Riga. Over time, his work on the languages of Curonia, Livonia and Virumaa have become more and more thorough and more widely meaningful.

Out of Tiit-Rein Viitso's more than 300 research papers, his later interests were visible in his diploma thesis from 1961, *Maritime Vocabulary in Votic*. Recently published and so far the fullest Livonian-Estonian-Latvian dictionary (Viitso, Ernštreits 2012) this text shows how thorough Viitso has been in preserving the Finnic coastal folk's surroundings and their most important source of subsistence – fishing. His distribution charts and entries in the Finnic linguistic atlas (ALFE I–III, 2004–2010) are the best example of multifaceted research on the traditional life of the Finnic peoples.

Viitso's first article, "The phonology of the Luutsa-Liivtšulä sub-dialect of Votic", was published in 1961. The phonetic systems of the Finnic languages subsequently became his most long-standing field of research. Already in 1966 he defended his candidate thesis on the Northern Veps, in which he applied a glossematic approach (see Viitso 1968), and in 1983 he became doctor

of philology with his research on the phonology of the Finnic languages. The first version of this comparative work was published in 1981; this detailed analysis, comparing Estonian, Livonian, Votic and Vepsian sound systems, has been included in updated form in Viitso's magnum opus, *Livonian language and Finnic linguistic landscapes* (2008).

While studying the Finnic languages, Tiit-Rein Viitso has been an avid fieldworker. During dozens of summers from the 1970s onwards he has gathered priceless material from the last native speakers of Livonian, about 50 informants. This extensive data became the core of the large Livonian dictionary published in 2012. Tiit-Rein Viitso's long-standing relations with Livonians and his work as the chairman of the international Livonian Friends' Society shows the significance and responsibility that a researcher may have for a small people. In addition to research, Viitso has worked on advancing the Livonian literary language and editing books in Livonian, as well as teaching Livonian to the descendants of Livonians themselves. For this multifaceted work he was named honorary doctor of the University of Latvia in 2006. Equally long has been Viitso's work as the chief editor of *Linguistica Uralica*, demanding a great deal of care and patience as well as supporting active communication with colleagues from many countries.

Apart from Finnic languages, Tiit-Rein Viitso has published papers on several other Uralic languages, for example, Nenets (1970), Khanty (1979), and Saami (1985). He has been interested in the origin of languages and the relationships between Uralic, Indo-European and other language families of the Old World. However, Viitso's dearest research topic has always been the early history of the Finnic languages. He has discussed Finnic land-taking and earlier contacts (1983), as well as reflections of the ancient amber road in modern languages (1994). Viitso has also proposed the most detailed description yet of the historical development of Estonian (2003, 2007).

Viitso study of his native language, Estonian, has been especially versatile. He has discussed various aspects of the Estonian phonetic system and grammar, as well as the development of

vocabulary. As the chairman of the Estonian Mother Tongue Society in the 1990s, he was responsible for maintaining the social functioning of Estonian. In 2011, Viitso received the Wiedemann Language Award for his long-term work in studying and developing the Estonian language, which is the highest possible approval the Republic of Estonia can give to a linguist.

Tiit-Rein Viitso's roots are in Virumaa, and the languages and dialects of Virumaa have also been subject of his research (for example, Viitso 1996). The language of his home coasts links his work with history and other peoples. In the last volume of the Finnic linguistic atlas (ALFE III, 2010) Tiit-Rein Viitso has compiled a distribution map and article of the word family *jata*; *jada* meaning 'sequence; drift net' (pp. 227–229). In Virumaa, as elsewhere in northern Estonia, a drift net was called *rivi* or *ribi*. The more common Finnic word *jata* ~ *jada* is also recorded, and in Vaivara also *räitti*, cf. Votic, Ingrian, Finnish *raitti*, which Viitso considers to be an old Scandinavian loan. The concept itself is old without a doubt. Using just one net seldom resulted in enough fish – a good catch was ensured by a sequence of several nets. That studying languages is in many ways comparable with fishing is apparent from Tiit-Rein Viitso's life's work: one must know where to catch, and the sequence must be long enough.

With heartfelt congratulations to an honoured and beloved jubilarian from all students and colleagues

Karl Pajusalu

Professor of Estonian Dialectology and History of the Estonian Language at the University of Tartu, Member of the Estonian Academy of Sciences

ТИЙТ-РЕЙН ВИЙТСО 75

Эмерит-профессор Тартуского университета Тийт-Рейн Вийтсо является эстонским лингвистом с обширными интересами. На протяжении долгого научного пути его, наряду с эстонским языком, интересовали как близкие, так и дальние родственные языки, и еще многие другие вплоть до коренных языков Америки. Вникать и находить новые решения Вийтсо вдохновили вопросы теории языка от звуков до значения, а наряду с этим и истоия народов и, конечно же, то, что находится за языком, будь то редкие природные или культурные явления. Прослеживая тематику работ Тийта-Рейна Вийтсо примечательно то, что некоторые вопросы исследования, которые привлекали его уже в начале научного пути в 1960-х годах, оставались в центре его интересов на протяжении десятилетий. Среди них центральное место, несомненно, занимает история прибалтийско-финских языков, особенно та, которая происходила на берегах Рижского и Финского заливов. Со временем его трактовки языков Курония, Ливония и Вирумаа становились все более основательными и получали все более широкий смысл.

Тийтом-Рейном Вийтсо опубликовано более 300 научных работ, но интерес всей его дальнейшей жизни сформировался уже в его дипломной работе «Лексика водского языка связанная с мореходством», которую ученый защитил в Тартуском университете в 1961 году. Изданный недавно, самый объемный к настоящему времени ливско-эстонско-латышский словарь (Viitso, Ernštreits 2012) красноречиво показывает насколько глубоко вошел Вийтсо в тему для того, чтобы сохранить все, связанное со средой обитания прибрежных жителей и их важнейшим способом существования – рыболовством. Составленные ими карты распространения и словарные статьи в Лингвистическом атласе прибалтийско-финских языков (ALFE I–III, 2004–2010) являются лучшим примером разностороннего углубления в традиционный уклад жизни прибалтийско-финских народов.

В 1961 году была издана первая статья Тийта-Рейна Вийтсо «Фонология водского языка в говоре Лужицы-Пески». Звуковые системы прибалтийско-финских языков оставались сферой его исследования на протяжении многих лет. Уже в 1966 году он защитил кандидатскую диссертацию, применяющую глоссематический подход у прионежских вепсов (см. Viitso 1968). В 1983 году Вийтсо была присвоена степень доктора филологических наук за работу по исследованию фонологии прибалтийско-финских языков; первая версия этой сравнительной исследовательской работы появилась в печати в 1981 году, в обновленном виде работа, сопоставляющая звуковые системы эстонского, ливского, водского и вепского языка была опубликована Вийтсо в монументальном труде «Ливский язык и языковые ландшафты прибалтийско-финских народов» (2008).

Исследуя прибалтийско-финские языки, Тийт-Рейн Вийтсо увлеченно проводил экспедиционные работы. Начиная с начала 1970-х годов, он за несколько десятков лет, работая почти с 50 языковыми информантами, собрал у последних носителей ливского как родного языка неоценимый материал. Этот обширный оригинальный материал лег в основу вышедшего в 2012 году большого словаря ливского языка. Долговременные отношения Тийта-Рейна Вийтсо с ливами и его деятельность в качестве председателя Международного Общества друзей ливов, показывает ответственность, которая может быть у ученого по отношению к одному маленькому народу. Помимо научной работы Вийтсо занимался развитием ливского литературного языка и редактированием книг на ливском языке, преподаванием ливского языка потомкам самих ливов. За эту многостороннюю деятельность в 2006 году ему было присвоено звание почетного доктора Латвийского университета. Долголетняя деятельность в качестве главного редактора журнала *Linguistica Uralica*, также требовала от Вийтсо много заботы и терпения, обеспечивая в то же время активное общения с коллегами из многих стран.

Помимо работ по прибалтийско-финским языкам Тийт-Рейн Вийтсо опубликовал исследования по другим уральским языкам, например ненецкому (1970), хантыйскому (1979), саамскому (1985). Его интересовало происхождение языков, отношения между различными семьями языков – уральской, индоевропейской и языками Старого Света. Излюбленным вопросом исследования для Вийтсо оставалась все же ранняя история прибалтийско-финских языков. Он рассматривал захват прибалтийско-финских земель и древние контакты (1983), отзвуки существовавшего янтарного пути в современных языках (1994). В то же время Вийтсо представил одно из самых до сих пор подробных описаний исторического формирования эстонского языка (2003, 2007).

Особенно многосторонне Тийт-Рейн Вийтсо исследовал свой родной язык. Он рассматривал с разных точек зрения звуковую систему и грамматику эстонского языка, а также формирование лексики эстонского языка. В качестве председателя Общества родного языка в 1990-х годах у него была ответственная роль при отстаивании общественного влияния эстонского языка. За долголетнюю работу по исследованию и развитию эстонского языка в 2011 году Вийтсо была присуждена премия Виедеманна, которая является самым высоким признанием деятельности лингвиста в Эстонской Республике.

Корни Тийта-Рейна Вийтсо находятся в Вирумаа. Диалекты и языки Вирумаа он рассматривал и в своих научных работах (напр. Viitso 1996). Язык родных берегов объединяет с другими народами и историей. В последнем томе Лингвистического атласа прибалтийско-финских языков (ALFE III, 2010) Тийт-Рейн Вийтсо составил карту распространения и обзорную статью семьи слова «*jata; jada*» (стр. 227–229). В Вирумаа как и в других местах Северной Эстонии, ряд сетей называлась «*tivi*» или «*tibi*», кроме этого были известны и более широко распространенные в прибалтийско-финских языках *jata ~ jada*, ва в Вайвара и *räitti*, ср. *raitti* в водском, ижорском, финском, которое Вийтсо считал древнескандинавским заимствованием. Само понятие, не-

сомненно, является старым. Одной сетью можно было редко поймать достаточное количество рыбы, хороший улов гарантировал только ряд сетей. То, что исследование языков во многом сравнимо с ловлей рыбы показывает и дело всей жизни самого Тийта-Рейна Вийтсо: следует знать, где ловить, и ряд должен быть достаточно длинным!

Сердечные поздравления уважаемому и любимому имениннику от всех учеников и коллег

Карл Паюсалу
профессор истории эстонского языка и диалектов Тартуского университета, академик

Viited / Viitteet / References / Ссылки

- ALFE I = Atlas Linguarum Fennicarum. ALFE 1. Päätoim. T. Tuomi, toim. S. Suhonen. Helsinki 2004.
- ALFE II = Atlas Linguarum Fennicarum. ALFE 2. Päätoim. T. Tuomi, toim. T.-R. Viitso. Helsinki 2007.
- ALFE III = Atlas Linguarum Fennicarum. ALFE 3. Päätoim. T. Tuomi, toim. V. Rjagojev. Helsinki 2010.
- Viitso, T.-R. 1961: Vadja keele Luutsa-Liivtšülä murraku fonoloogia. – Emakeele Seltsi aastaraamat VII. Tallinn, 142–174.
- Viitso, T.-R. 1968: Äänisvepsa murde väljendustasandi kirjeldus. – Keele modelleerimise probleeme 2. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 218. Tartu, 3–296.
- Viitso, T.-R. 1970: Märkusi neenetsi keele fonoloogia kohta. – Keel ja struktuur 4. Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt. Tartu, 163–172.
- Viitso, T.-R. 1979: Vach Hanti vowel alternation. – Sovetskoe finno-ugrovedenie XVI, 2, 135–145.
- Viitso, T.-R. 1981: Läänemeresoome keelte fonoloogia küsimusi. Tallinn. 131 lk.
- Viitso, T.-R. 1983: Läänemeresoomlased: maahõive ja varaseimad kontaktid. – Symposium saeculare Societatis Fenno-Ugricae. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 185. Helsinki, 265–281.
- Viitso, T.-R. 1985: Lapi vokaalistiku kujunemisvõimalusi. – Läänemeresoomlastest neenetsiteni. Uurimusi ja memuaare. Tallinn, 141–145.
- Viitso, T.-R. 1994: Possible reflections of the prehistoric Amber Way in modern languages. – Das sprachliche Bild der Bernsteinstraße-Region. Szombathely, 104–110.
- Viitso, T.-R. 1996: Virumaa keeled. – Koguteos Virumaa. Lääne-Virumaa Maavalitsus, Ida-Virumaa Maavalitsus, 390–401.
- Viitso, T.-R. 2003: Rise and development of the Estonian language. – Estonian Language. Linguistica Uralica. Supplementary series, Volume 1. Tallinn, 130–230. (2. trükk 2007)
- Viitso, T.-R. 2008: Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud. Tartu–Tallinn. 402 lk.
- Viitso T.-R., Ernštreits, V. 2012: Līvōkīel-ēstikīel-leṭkīel sōnārōntōz. Tartu, Rīga. 415 lk.

PLENAARETTEKANDED

PLENAARIESITELMÄT

KEYNOTE LECTURES

ПЛЕНАРНЫЕ ЛЕКЦИИ

The Diversification of Proto-Finnic

Petri Kallio

University of Helsinki
petri.kallio@helsinki.fi

As languages constantly change, any language spoken in a large enough area sooner or later begins to diversify. Thus, linguistic diversification often follows language dispersal, although this is not necessarily the case because in addition to regional dialects there are also social dialects. Linguistic diversification now occurs at all levels of language structure, such as phonology, morphology, syntax, and lexicon. Yet only phonology and morphology have played a large role in dialectology, because syntax is much harder to reconstruct, whereas lexicon is usually considered too unstable to be used as evidence of linguistic classification. Yet even lexical evidence can fully agree with phonological evidence whenever it is used thoroughly enough.

As far as Proto-Finnic dialectology has been concerned, linguistic classifications have been based primarily on phonology and secondarily on morphology. Very few scholars, such as Terho Itkonen (1972, 1983), have dealt with lexical evidence, but unfortunately he (like most Finnish scholars at that time) treated Estonian as a monolith without acknowledging the deep diachronic gap between North and South Estonian. It was Pekka Sammallahti (1977), who was among the first to suggest that South Estonian was the earliest offshoot of Proto-Finnic, the idea of which was initially based on only one, albeit most convincing, phonological isogloss. While his approach can therefore be called qualitative in the sense that he concentrated on the best possible evidence, there is also the quantitative approach by Tiit-Rein Viitso (1985, 2000) whose evidence consisted of numerous more or less convincing phonological and morphological isoglosses. Yet Sammallahti and Viitso reached largely the same conclusions on Proto-Finnic dialectology.

So what exactly can we learn from all this? In spite of the complexity of linguistic diversification in general, individual phonological isoglosses can still lead to correct linguistic classifications. Indeed, sound changes somewhat resemble genetic mutations, namely that they are, by nature, random (or, more precisely, unpredictable) and irreversible (although certain sound changes producing needless formal variation can secondarily be reversed by analogy). Hence, phonological evidence is as close to scientific as comparative linguistics can get. The only problem is that some sound changes, such as losses of unstressed vowels, are so usual that they can independently occur at different times and in different places. Needless to say, such sound changes should be of lesser value when dialects are sub-grouped, although neither must they must not be ignored because there is also no reason to suppose that the earliest phonological isoglosses could only include unusual sound changes.

Motives for narrating the supernatural: Deconstructing ‘belief’ in Finnish and Karelian belief legends and memorates

Laura Stark

University of Jyväskylä

laura.stark@jyu.fi

This presentation will examine issues of belief, knowledge and experience with regard to descriptions of the supernatural in 19th- and early-20th-century Finnish and especially Karelian belief legends and memorates. It will argue that the category of ‘belief’ is closely implicated in the construction of Western epistemologies, i.e. in drawing dubious distinctions between those human assumptions, which are considered reliable and authoritative and those which are not. In the Finnish-Karelian case at least, the concept of ‘belief’ is not adequate to analyse narrative accounts of the supernatural arising within an early modern agrarian context, and in fact tends to obscure certain important theoretical and methodological issues. Drawing on concrete examples of supernatural narratives, I conclude that what we call belief can perhaps more appropriately be broken down into four motives for narrating phenomena which are considered by the narrators to be ‘supernatural’: (1) effective cultural performances of individual agency/self in the older agrarian society; (2) The circulation of narratives with social effects; (3) a form of bodily habitus or body schema; and (4) narration or description of something that would have been otherwise ‘unsayable’ through normal narrative means.

The Displaced Bard – Oral Tradition and Ideology on the Border Zones

Lotte Tarkka

University of Helsinki
lotte.tarkka@helsinki.fi

Riiko Kallio (1869–1942), from the Archangel Karelian village of Pirttilahti, left a faint but multifaceted impression in the margins of Finnish history. Through various personae – namely legendary sage, the last male singer of epic poetry, a model and hired hand to painter Akseli Gallen-Kallela, refugee, guerrilla, double agent, and kulak – he played a subliminal role in shaping cultural history. Unravelling the story of a man with many names is an analysis of the symbolic exchange taking place between popular culture and the culture of the national elite. As the ideological struggle over the heritage of the *Kalevala* and the kalevalaic culminated in the fight for Karelian autonomy, Kallio served as a mediator and a liminal figure both on the battlefield and in folklore collections.

Riiko Kallio lived a life that was simultaneously emblematic and outstanding – ‘the exceptional normal’, as the micro-historians would put it. As a Karelian of his time, he had to face the lot of those on the frontier: endless waves of political pressure from the East and the West, resulting in exile. He witnessed the unravelling of his community and his family. He survived military campaigns, a civil war, a revolution, the gulag, and eventually two occupations by alien forces. We are today able to follow his tracks thanks to various members of the Finnish cultural elite, the soldiers, lawyers, artists, professors and interrogators who altered and documented the course of his life. As Carlo Ginzburg and Carlo Poni have written, the researcher is able to follow the traces of his or her object of study in the archives only if guided by an unequivocal personal name. Kallio’s status changed along with the multiple personal names and performer-denominations used

by him and of him, indicating both a radical change in the culture he mastered as well as in the shifting relations between him and those addressing him. The name used by Karelians, Smötky's Riiko, was a derisive nickname that ran in the family of famous sages; Riiko Kallio was a neutral name used by Karelians and Finns alike; Risto Tapionkaski identified a kalevalaic bard and a guerrilla; Grigor Kallijeff was a Russian and Soviet citizen.

Through micro-historical analysis, the paper will illustrate the many essential cultural boundaries operative in folklore research: the oral-literate dichotomy, the debate on authenticity, and the role of folklore in maintaining ethnic and ideological boundaries. What is more, Riiko Kallio's case shows how the issue of cultural dichotomies, aesthetic and ideological value, and liminal statuses was often negotiated on actual border zones fraught with political tension. The haunting life story of one of the many 'last bards' shows the predicament of many minority groups living near state borders.

Liivi-eesti-läti sõnaraamatu koostamise sihid ja kogemused

Tiit-Rein Viitso
Tartu Ülikool
tiit-rein.viitso@ut.ee

2012. aasta septembris ilmunud sõnaraamat sai koostatud abiks liivi keele õppijale, kasutajale ja uurijale Eestis ja Lätis. Sõnaraamatu aluseks oleva ainestiku kogumise üldjooneline kava sai loodud 1979. aastal koostaja koostöös Pētõr Dambergiga (09.03.1909–25.04.1987), kui Damberg nõustus asuma koostama liivi sõnavara sedelkartoteeki. Selle koostamise aluseks sai võetud Karl Abeni eesti-läti sõnaraamat (1967).

Sedelkartoteegi koostamisajaks oli liivi keel lakanud toimimast igapäevase suhtluskeelena ja enamik liivlastest ei osanud keelt sedavõrd, et oleksid suutnud kirjutatud liivikeelset kirjutatud teksti korralikult lugeda. Pētõr Dambergi unistuseks oli juba kaduva liivi keele velmamine. Sellest tulenesid järgmised ülesanded, millest igaga kaasnesid paratamatult probleemid.

1. „Līvli” kirjaviisi alusel võimalikult üheselt loetava kirjavviisi loomine.
2. Sõnade muuttüüpide esitamine.
3. Sõnade kasutusvõimaluste võimalikult üksikasjalik näitamine, fraseoloogia.
4. Liitsõnade esitamine nii alfabeetiliselt kui ka põhisõne artiklites.

SEKTSIOONIDE ETTEKANDED

SEKTIOESITELMÄT

SECTION PRESENTATIONS

ДОКЛАДЫ

Sorcery, holiness, the third sex – the role of herdsman in Finnic and North Russian folk culture

Madis Arukask

University of Tartu
madis.arukask@ut.ee

This paper deals with the social role of herdsman in the North European forest zone, and also with the different aspects and expressional forms of this social role in Finnic (mostly Vepsian) and North Russian folk belief. The figure of the herdsman is central in the folklore texts about the encircling ritual of St. George's day (Veps. *ümbardus*, Rus. *obhod, spusk*) when the cattle are let out for the first time in the season. The herdsman is also central in the autobiographical narratives in which the herdsman's role is constructed mainly via popular stereotypes.

According to the magical agreement between humans and the forest, the herdsman has to follow several seasonal taboos related to nature, sexuality, blood and relations with other people. In this way, corresponding features can be met in his role behaviour that makes us consider his place in the one-time traditional society. It appears that on the one hand the herdsman acts as a controlling figure who balances dynamically between different spheres, and whose task has also been to correct, in particular situations, the behaviour of the lay members of human society (most of all women). The herdsman is one of the central figures in legends about the supernatural appearance of female saints/icons in (semi)-natural holy places where he acts violently against improperly expressed female sexuality. On the other hand (and also depending on background) the herdsman's way of acting is similar to several roles whose behaviour from the overall point of view is rather static (like the saint, *noid*, etc.).

Post-stressed vowel lengthening in Latvian dialects as the result of Livonian (?) influence

Anna Daugavet

Saint Petersburg State University

anna.daugavet@gmail.com

The talk is about the Finnic influence on the phonetics of Latvian dialects as it is seen from the facts of the dialect of Aizpūte in Courland (Kurzeme). The dialect was partly described by Līniņš (1928) who paid special attention to the lengthening of vowels and consonants, which he viewed as caused by primary and secondary stress. I propose that the positions where the lengthening occurs reflect the positions where the length is found in Finnic. In the Latvian dialect the lengthening was re-attributed to stress.

Under stress, either the stressed vowel or the following consonant is lengthened. The choice between lengthening the vowel or the consonant depends on the voicing of the consonant. If the consonant is voiced, the lengthening applies to the vowel, and if the consonant is voiceless, then the consonant itself becomes lengthened. (The duration of lengthened vowels is marked here as half-long according to the IPA since it never reaches the duration of the historically short vowel.)

- (1) Primary stress
 - stabi* ['staːbi] 'stake, post' (NOM.PL.)
 - rati* ['rat:i] 'cart' (NOM.PL.)
- (2) Secondary stress
 - dubena* ['duːbæːna] 'bottom' (GEN.SG.)
 - adata* ['aːdat:a] 'needle' (NOM.SG.)

The position of secondary stress is also conditioned by the voicing of the intervocalic consonant, together with the syllable weight (length). Thus, the secondary stressing of the post-stressed syllable, as in (2), is only found after the voiced intervocalic con-

sonant, preceded by a short stressed vowel. If the intervocalic consonant is voiceless, there is no secondary stress on the post-stressed syllable. (As seen from (1), secondary stress is absent on final short syllables.)

- (3) *kašekli* ['kaf:ekli] 'scraper' (ACC.SG.)
šķupeles ['ʃcup:eles] 'shovel' (NOM.PL.)

The same result is found when the stressed syllable contains a long vowel, diphthong or 'diphthongal sequence' of a short vowel and a tautosyllabic sonorant. Only such syllables are traditionally considered heavy (long) in Latvian, but our examples show that the first part of a voiceless geminate is also able to contribute to syllable weight, at least in some contexts. (Here ['kaffekli] is used as an alternative transcription for ['kaf:ekli] because it better shows the closure of the first syllable.)

- (4) *kašekli* ['kaffekli] 'scraper' (ACC.SG.)
pātegu ['pa:tægu] 'whip' (ACC.SG.)

The secondary stress on post-stressed syllables has no exact parallels in the Baltic languages and must have developed under the influence of Finnic languages, as they closely resemble the post-stressed lengthening of vowels found in many Finnic languages. (The weak consonants in Finnic may have been reinterpreted as voiced by speakers of Latvian.) The source of the influence, however, is not quite clear.

On the one hand, the territory of Courland was home to Livonian for many centuries before the assimilation into Latvian. On the other hand, the conditions for the secondary stress are more reminiscent of those for the post-stressed lengthening in Estonian – compare the Latvian and Estonian examples in (5). (The Estonian forms are given in the IPA transcription.) One may suggest that they reflect the more archaic stage of Livonian when it was closer to Estonian.

- (5) Aizpūte Estonian
 a. Post-stressed lengthening
dubena ['du, bæːna] *tuba* [tubaː] 'room' (NOM./PART.SG.)

b. No post-stressed lengthening
kašekli ['kaʃʃekli] *kassi* [kassi], [kasːsɨ] 'cat' (GEN.SG.,
PART.SG.)
pātegu ['pa:tægu] *saade* [sa:dɛ], *saate* [sa::ttɛ] 'accom-
paniment' (NOM.SG., GEN.SG.)

References

Līniņš, Kārlis 1928: Par zilbju pagarināšanu un saīsināšanu. –
Filologu biedrības raksti. II (papildināts) sējums. Rīgā.

Segment Length and Stress in Livonian

Guillaume Enguehard

Paris 7, LLF

g.inguehard@gmail.com

0. Livonian (Finnic, Latvia) shows a regular consonant gradation after the stressed syllable:

- *Strong grade*: more consonantal material after the stressed vowel (e.g., su'ggə),
- *Weak grade*: less consonantal material (e.g., suguud).

The strong grade involves two phonetic phenomena: **overlength** and “**stød**” (a falling tone + glottalisation, here: “ ’ ”) (1).

(1) Strong grade forms appear in grey cells; the stressed vowel is underlined

a.	Names		
		relative	fish
		<hr/>	
NomPl		<u>su</u> guu-d	k <u>a</u> laa-d
PartSg		<u>su</u> 'ggə	k <u>a</u> 'llə

b.	Verbs		
		to swear	to kill
		<hr/>	
1/3SgPres		<u>v</u> ɔ:nə-b	t <u>a</u> ppaa-b
Infinitive		<u>v</u> an:nə	t <u>a</u> p:pə

I argue that stød and overlength are in complementary distribution and result from a unique non-phonemic phenomenon: stress (*contra* Wiik 1989 and Kiparsky 2006).

The data are taken from Kettunen (1938). Their analysis joins the CVCV framework (Lowenstamm 1996). Following Larsen

(1998), phonological length and stress are both represented as a [CV] unit.

1. Stød and overlength are distributed as follows:

- Stød is found only in strong grade forms, the weak grade forms of which show an onset after the stressed nucleus (2a).
- Overlength is found only in strong grade forms, the weak grade forms of which show a coda after the stressed nucleus (2c).

The only exception concerns some single sonorants alternating with *long* geminates in the strong grade (2b). I argue that these single sonorants are underlying geminates patterning as in (2c) (for example, [pɔɔlab] : /pallaap/):

- They are etymologically coda consonants (fin. *palvon*),
- They are, as coda sonorants, always preceded by a branching nucleus,
- No *short* sonorant geminate in Livonian (except preceded by stød).

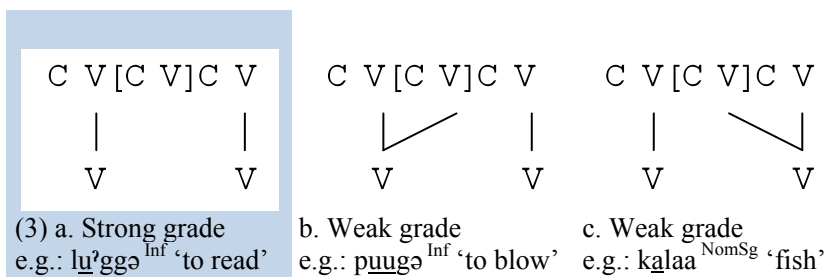
(2)	<i>Weak grade</i>	<i>Strong grade</i>	<i>Examples</i>	<i>Concerned consonants</i>
a.	C	?CC	s <u>u</u> guud ^{<i>relatives</i>} : su' <u>g</u> gə ^{<i>relative</i>}	obstruants, sonorants
b.	C	C:C	p <u>ɔ</u> ɔlab ^{<i>I pray</i>} : p <u>al</u> :lə ^{<i>to pray</i>}	sonorants
c.	CC	C:C	t <u>ap</u> paab ^{<i>I kill</i>} : t <u>ap</u> :pə ^{<i>to kill</i>}	obstruants, sonorants

2. The systematic lengthening of a consonant in the strong grade (see 2) leads me to the assumption that the last is defined by an additional [CV]. Since stød and overlength are found only after stressed syllables, I suppose that this additional [CV] is inserted by stress (following a proposal by Larsen (1994) for Danish).

3. Stress [CV] is confirmed in the weak grade by the *isochrony* phenomenon (Viitso 2007):

- If both the first and the second nuclei are not branching, we have a strong grade form (3a),
- If one of the nuclei is branching, we have a weak grade form (3b-c).

Thus, the overall length of the word template remains stable: it includes the [CV] site mentioned above.

Since this [CV] site is a constant and is not lexically linked to a segment that is not associated to another [CV] site, it follows that it is a prosodic and/or a morphological unit.

4. In conclusion, overlength and stød are allophones of stress in Livonian. According to this analysis, the consonant gradation results from a templatic condition on the realisation of stress: this one is determined by the length of the vocalic segments.

This contrasts with the traditional metrical analysis (Wiik 1989; Kiparsky 2006; Viitso 2007) in which unstressed vowels are shortened after the formation of the strong grade.

Selected References

Kettunen, Lauri 1938: *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: SUS.
 Kiparsky, Paul 2006: *Livonian Stød*. – <http://www.stanford.edu/~kiparsky/Papers/livonian.pdf>.

- Larsen, Uffe Bergeton 1994: Some aspects of Vowel Length and Stød in modern Danish. Mémoire de DEA [ms]: Université Paris VII.
- Larsen, Uffe Bergeton 1998: Vowel length, Raddoppiamento Sintattico and the selection of the definite article in Italian. – P. Sauzet (ed.), *Langues et Grammaire II-III: Phonologie*. Paris: Université Paris 8.
- Lowenstamm, Jean 1996: CV as the only Syllable Type. – J. Durand & B. Laks (eds.), *Current Trends in Phonology: Models and Methods*. Manchester: ESRI, pp. 419-441.
- Viiitso, Tiit-Rein 2007: Livonian Gradation: Types and Genesis. – *Linguistica Uralica*, Vol. 43:1, pp. 45-62.
- Wiik, Kalevi 1989: *Liivin Katko*. Turku: Turun yliopisto.

Liivlasi tähistavatest sõnadest varasemates kirjamälestistes

Enn Ernits
Eesti Maaülikool
ennernits@hotmail.ee

Ettekandes 1) üritatakse panna paika liivlasi tähistavate etnonüümide ajaline järjestus ja täpsustada nende kronoloogiat, 2) esitatakse fennougristikas esmakordselt üht XII sajandi kirjamälestist kasetohul ja 3) analüüsitakse liivlastega seotud sõnu ja võimalikke liivi isikunimesid.

Kirjasõna järjestamisel tuleb eristada ühelt poolt retrospektiivselt kajastatava sündmuse toimumise aega, teisalt aga sündmuse kirjapaneku aega (tabel). Ettekanne on täienduseks kirjutisele Koski (2011).

Tabel. Varasemad kirjalikud allikad liivlaste kohta

Teos, hauakivi, kiri	Kirjeldatav aeg	Teose loomise aeg
„Taanlaste teod”	550, 750 või ~1000	~1186 või 1208
„Lugu möödunud aegadest”	944 või 945	1093 või 1110–1118
Ruunikivid	XI saj algus või algupool	XI saj algus või algupool
Kasetohukiri	1140.–1150ndad	1140.–1150ndad
Henriku Liivimaa kroonika	~1184–1227	1224–1227
Sido läkitus	1195 või 1196	1195 või 1196

I–II sajandi kreeka ja rooma autorite teoste **lev*-tüvelised etnonüümid nagu *levonii* ja *Leuonoi* ning X sajandi Bremeni Adami *Liubene* võivad sisaldada küll liivlasi tähistavat sõnatüve, kuid nende seos liivi rahvaga jääb andmete nappuse ja hägususe tõttu tõestamata.

Ajaloosündmust arvesse võtteks võivad (aga ei tarvitse) vanimateks maininguteks liivlaste kohta olla Saxo Grammaticuse „Taanlaste tegudes” Brāvalla lahingut kirjeldamisel nimetatud *Liui Saxonumque* ’liivlased saksidega’ ja *Liurum regis filius Bicco* ’liivlaste kuninga poeg B.’; *Ger Liuicus* ’liivlane G.’. Kui mainitud nimesid kandsid tõepoolest liivlased liivipäraste nimega, siis *Bicco* (skandinaaviapäraselt *Bikki*) saaks ehk ühendada apellatiiviga **pitkā* (lv *pitkā* ’pikk’; 1290 *Pittekeleybe* < **pitkā* + **leipā* ’leib’). *Ger* puhul võiks arvesse tulla mõni **ker-* ~ **kēr-*tüveline läänemeresoome nimi (näiteks 1534 ee *Hans Kerropoyck*; XVI saj sm *Kero(i)*, *Kiero*; vrd lv *kierā* ’kera’, *kīeri* ’keeruline’ jt) või vanataani *Ger* (< vanapäõhja *geirr* ’oda’).

Ajaliselt esimene või teine liivi etnosega seonduv sündmus võib olla ka Nestori kroonikas „Lood möödunud aegadest” käsitletud venelaste rahuleping kreeklastega, kusjuures ühe saadiku nimi esineb kujul *Луби Арѣфастовъ*, *Лубиар Фастов* jt. Kahjuks pole kindel, kas on tegu skandinaaviapärasest nime kandva liivlasega *Arnfastr*, nagu on oletatud (vanapäõhja *orn* ’kotkas’ + *fastr* ’kiire’).

Liivlastega seonduvalt leiame esimesi kindlaid kirjalikke andmeid nii sündmuse kui ka tähistamise kronoloogia seisukohalt alles Skandinaavia XI sajandi esimese poole hauakividelt: *a lf. lanti* ja *a liflainþi* ’Liivimaal’ (maa nimi < rahva nimi).

Enamasti väidetakse, et liivlasi on esmakordselt kirjalikult „Lugudes möödunud aegadest” (*либь*) 1113. aastal. Sel juhul on kroonika koostamise aeg paigutatud kas tegelikust veidi hilisemale ajale või on seda ületäpsustatud; õigem oleks öelda, et liivlasi on seal nimetatud kas aastal 1093 või 1110–1118. Loomisaja järgi on see teine, kuid ürikust lähtuvalt siiski esmakordne liivlaste mainimine.

XX sajandi lõpul leiti Novgorodist kasetohuürik, mis kujutab endast Pihkvas elanud liivlasele määratud kirja: *Грамота отъ Ыли ѿ отъ Дьмитра Пльскову ко либину ко Мостокѣ* ’kiri Iljalt ja Dmitrilt Pihkvasse liivlasele M.-le’. Selle kirjutusajaks peetakse 1140.–1150. aastaid (Janin jt 2004: 10). Kõne alla tuleb kirjutamisaja järgi kolmas maining liivlaste kohta. Isikunime saab rekonstrueerida kujul **Mustakka* (< **musta-* + **-kka*) või

**Mustoikka* (< **must-* + **-oi* + **-kka*; vrd lv *mustā* 'must', nt 1453 liivlane? *Jacop Must*).

Ajaloolase Marek Tamme (2009: 8) väitel tehti ladina jutustavas kirjasõnas Liivimaast (*in Liflandiam*) esmakordselt juttu Neumünsteri augustiinlaste kloostriga praost Sido läkituses Haseldorfis preestri Gozwinusele aastal 1195 või 1196. Germaani keeltes leiduvad *v/f*-ilised, kuid läti ja vene keeles *b*-lised etnonüümid.

Kirjandus

- Janin jt 2004 = Янин, В. Л., Зализняк, А. А., Гиппиус, А. А. Новгородские грамоты на бересте 11. (Из раскопок 1997–2000 гг.). Москва: Русские словари.
- Koski, Mauno 2011: Mis on Liivimaa erinevatel aegadel olnud? – Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur. Koostanud ja toimetanud Renäte Blumberga, Tapio Mäkeläinen ja Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 53–73.
- Tamm, Marek 2009: Liivimaa leiutamine: Ida-Baltikumi religioosne ja geograafiline kujutamine 13. sajandi esimesel poolel. (Tallinna Ülikool: Humanitaarteaduste dissertatsioonid.) Tallinn: Tallinna Ülikool.

Liivi-eesti-läti sõnaraamat liivi ja läti keelekontaktide uurimisallikana

Valts Ernštreits

Tartu Ülikool, Līvõ Kultūr sidām (Liivi Kultuuri Keskus)
valts@niceplace.lv

Gunta Klava

Lāti Ülikool, Lāti Keele Agentuur
gunta.klava@valoda.lv

Aastal 2012 ilmus liivi-eesti-läti sõnaraamat. See on ainulaadne mitmel põhjusel. Ennekõike on see hiljuti valminud väljaanne seni suurimaks liivi keele sõnaraamatuks, pakkudes liivi keele uurijale kõige laiemat materjali. Teisalt on sõnaraamatu märksõnad illustreeritud mitte üksnes näidetega, vaid sisaldavad ka rikkalikku morfoloogilist materjali, mis lubab tundma õppida ja kasutada mitte üksnes leksikat, vaid teada saada ka sõnade vormistikku. Ja peamine – sõnaraamatus on vasteteks kasutatud eesti ja läti keelt. See asjaolu on eriti oluline läti keele uurijaile, kes saavad esmakordselt kasutada liivi keele materjali otse, saksa keele vahenduseta, nagu seda pidi tegema seni ilmunud suuremaid liivi keele sõnaraamatuid kasutades.

Liivi ja läti keele kontaktide ajalugu ulatub kaugele ajalukku. Võib öelda, et tänapäeva läti keel, mille aluseks on läti keele keskmurre, on kujunenud Lāti ala muinasajal asustanud balti hõimude – latgalite, kuršide, semgalite – ning liivlaste kokkupuutealal. Sajandite vältel, liivlastel sulandudes lätlastega, on liivi keel avaldanud suurt mõju läti keelele ning vastupidi – läti keel on pikkade kooselu aastate jooksul mõjutanud tunduval määral liivi keelt.

Liivi ja läti keelekontaktide uurijail lubab uus sõnaraamat palju paremini näha ja ära tunda neid nähtusi, mis on läti keelde laenatud liivlastelt või on tulnud liivi keelde läti keelest, piirdumata seejuures üksnes sõnavaraga, mis on seni olnud üks peamisi

nende keelte kontaktide uurimisallikaid. Laenatud nähtuste väljaselgitamist soodustab eriti sõnaraamatu struktuur, milles igat liivi keele sõna, selle tähendusi ja kasutust on võimalik vaadelda kontekstis liivlaste naaberkeelte – eesti ja läti keelega.

Sõnaraamatus sisalduv materjal näitab nii kergemini tuvastatavaid muutusi sõnavara alalt kui ka lubab vaadata sügavamalt, aidates avastada keerulisimaid protsesse keeles – muutusi keele struktuuris.

Liivi-eesti-läti sõnaraamatu abil on ettekande autoritel õnnestunud saada laiemat ettekujutust käänetesüsteemi muutustest, näiteks läti keele põhjustatud uute käänete tekkimise protsessist liivi keeles (daativi ja instrumentaali teke), samuti semantilistest muutustest läti keele kohakäände kasutuses, kus lokatiivi kasutatakse inessiivi tähenduse kõrval ka illatiivi tähenduses.

Sõnaraamat on aidanud kaasa parema ettekujutuse loomisel prefiksitate tekkeprotsessist liivi keeles (näiteks afiksi *äb-* ‘mitte’ regulaarne kasutus, selliste oma keelest võetud prefiksitate nagu *ulz-* ‘välja’ ja *ilz-* ‘üles’ kujunemine) ning ühtlasi ka läti prefiksiverbidega põliskonstruktsioonide täiendamist liivi keele eeskujul mäarsõnadega, tekitades läti keeles semantiliselt dubleerivaid konstruktsioone (*iz+iet ārā* ‘välja+minna välja’).

Liivi keele materjalid, mis on kaasatud sõnaraamatusse, on aidanud tuvastada ka liitsõnade moodustamist läti keeles liivi keele malli järgi (põžõ|a’lli *184 s põžõsaalune ◻ pakrūme, krūmapakša; āitan|a’lli *184 s aidaalune ◻ klētsapakša) ning mitmeid teisi nähtusi.

Saab öelda, et just liivi-eesti-läti sõnaraamatu ilmumine on inustanud uurijaid laiemalt käsitlema liivi ja läti keele kontakte ning sügavamalt tundma õppima neid erinevaid keele tasandeid, milles mõlemad keeled on kokku põimunud. Selliste uurimuste allikana on Tiit-Rein Viitso koostatud sõnaraamat ammendamatu.

Liivi veebisõnaraamatu esitlus

Valts Ernštreits

Tartu Ülikool, Līvõ Kultūr sidām (Liivi Kultuuri Keskus)
valts@niceplace.lv

Küllli Prillop

Tartu Ülikool
kulli.prillop@ut.ee

2012. aasta varasügisel ilmus läbi aegade mahukaim liivi-eesti-läti sõnaraamat, mille koostasid Tiit-Rein Viitso ja Valts Ernštreits. Sõnaraamat sisaldab rohkem kui 11 000 liivi kirjalikset märksõna, lisaks umbes 6000 fraasi ja lausenäidet, mis kõik on esitatud koos tõlgetega eesti ja läti keelde. Iga liivikeelse märksõna juures on näidatud selle sõnaliigiline kuuluvus ja noomenite ning verbide puhul ka muuttüüp.

Nüüd on valmimas selle sõnaraamatu veebiversioon, mis võimaldab

- otsida liivi märksõnu ning nende eesti ja läti vasteid;
- otsida mis tahes märgijadasid näitefraasidest ja -lausetest ning nende vastetest, samuti morfoloogilisest infost (nt sõnaliike, tüübinumbreid);
- metamärkidega (* ja ?) otsingut nii märksõnadest, vastetest kui ka näitematerjalist.

Kielen muutoksen ristipaine: onko vepsä arkaistinen vai innovatiivinen?

Riho Grünthal

Helsingin yliopisto
riho.grunthal@helsinki.fi

Vepsän suhde muihin itämerensuomalaisiin kieliin on kaksijakoinen. Sitä on toisaalta luonnehdittu itämerensuomen sanskritiksi. Toisaalta läpätunkeva venäjän vaikutus on osa voimakasta muutosta, joka ilmenee sekä sanastossa että kieliopillisissa rakenteissa. Myös kielensisäiset rakenteelliset innovaatiot, kuten sijajärjestyksen uusiutuminen leimaavat vepsän erilliskehitystä.

Sanastossa ja kieliopissa ilmeneviä eri-ikäisiä vepsän vaiheita ilmentäviä kerrostumia ei tunneta yksityiskohtaisesti, koska vepsän dokumentoitu historia alkaa vasta hyvin myöhään ja ensimmäiset kirjalliset näytteet ovat peräisin 1820-luvulta. Vepsän perussanasto eroaa muiden pohjoisten itämerensuomalaisten kielten perussanastosta lähinnä vahvemman venäjän vaikutuksen osalta. Perussanaston lisäksi kieliopin perusrakenne yhdistää sitä lyydiin, karjalaan ja suomeen. Muihin itämerensuomalaisiin kieliin verrattuna kyse on osin myös siitä, että eteläisissä itämerensuomalaisissa kielissä esimerkiksi taivutusmorfologia on restrukturoidun voimakkaammin kuin pohjoisissa, mikä on laukaissut niissä kokonaisia muutosketjuja. Analyttiset rakenteet eivät ole tunkeutuneet yhtä vahvasti muihin itämerensuomalaisiin kieliin kuin pohjois- ja eteläviroon ja liiviin.

Taksonomisesti vepsän asemaa muinaiskarjalaan palautuvana, pohjoisena itämerensuomalaisena kielenä on pidetty kiistattomana. Tähän sisältyy mm. oletus, että astevaihtelu on kadonnut vepsästä hiljattain taivutusmorfologian yksinkertaistumisen takia.

Esitelmässä tarkastellaan lähemmin sitä, voidaanko joitakin vepsän kieliopillisia ja sanastollisia piirteitä kuitenkin pitää arkaistisina ja miten arkaistisia piirteitä tulee arvioida osana jatkuvaa kielen muutosta. Esimerkiksi possessiivisuffiksien ja verbien

persoonapäätteiden variaatiossa näyttäisi heijastuvan sekä itämerensuomalaisten kielten yhteinen perusrakenne että vepsän oma muutosdynamiikka:

(1a) VeK otin vezeižen **g'ür'nez**

'Otin vesan juurinensa.' (MSFOu 86: 359)

(1b) VeP pūn otan **d'ūr'neze**

'Otan puun juurinensa.' (MSFOu 86: 359)

(2) VeE čudo lib **edelenze** vou

'Ihme tapahtuu vielä myöhemmin.' (MSFOu 86: 449)

Lauri Kettuselta peräisin olevissa esimerkeissä (1–2) yksikön kolmannen persoonan possessiivisuffiksi esiintyy sekä *-n-* morfeemillisena (*edelenze*) että ilman sitä (*g'ür'nez*, *d'ūr'neze*). Monikon kolmannen persoonan possessiivisuffiksi *-zoi*, esim. *ičezoi mužikoid* 'omia miehiään' (MSFOu 86: 377) taas yhdistyy muusta itämerensuomesta poiketen ei yksikön kolmanteen persoonaan, vaan itäisemmille suomalais-ugrilaisille kielille tyypillisesti verbien kolmannen persoonan suffiksiallomorfiin *-soi/-zoi*, vrt. *kaik chaptasoi* 'kaikki hakataan ~ hakkaavat', *algahasoi chapkoi* 'älkööt hakatko'.

Liivi antroponüümilised süsteemid

Tiina Halling

Eesti Maaülikool
tiina.halling@ut.ee

Marje Joalaid

Tallinna Ülikool
joalaid@tlu.ee

Nagu teistegi läänemeresoome rahvaste nii ka liivlaste puhul saame õieti rääkida kahest erinevast antroponüümilisest süsteemist. Esimene neist on muistsed isikunimed, teine tänapäevased nimed. Kui muistsetel liivlastel oli üks isikunimi, siis hilisemas, kristlikus nimesüsteemis liitus nimele, mida me nüüd eesnimemeks kutsume, enamasti veel lisanimi. Õigemini, lisanimi tuli isikunime ette. Tänapäevased perekonnanimed said liivlased pärast pärisorjuse kaotamist Kuramaal 1819. aastal.

Esimesed muistsed liivi isikunimed on kirja pandud Henriku Liivimaa kroonikas ning pärinevad 12. sajandi lõpust ja 13. sajandi algusest. Sunniviisiline ristimine andis liivlastele ristinime, kuid muistsed isikunimed jäid käibele ka pärast liivlaste ristiusustamist. Tavaliselt esinevad need allikais lisanimena kristliku nime kõrval. Trükitud allikaile toetudes võime väita, et liivlastel esines muistseid nimesid vähemalt 16. sajandini, seda nii Salatsi kui ka Kura liivlaste juures.

Kokku on Henriku Liivimaa kroonikas nimepidi mainitud paarikümnet liivlast. Kaks kroonikas nimetatud liivlaste nimedest on mitteliivi päritolu: *Gerweder* germaani ja *Dabrel ~ Dabrel(us) ~ Dobrel* slaavi päritolu, viimasele on läti uurijad on pakkunud ka balti päritolu.

Ülejäänud on läänemeresoomelist päritolu nimed ja jagunevad kahte rühma: liitnimed ja sufiksilised nimed. Liitnimesid on vaid kolm. Selliseid nimesid on peetud väga põlisteks läänemeresoome nimedeks, kuid on ka arvatud, et need on hilisemad, esinenud

vaid Läänemere ümbruses ja olnud eelkõige ülikute nimed. Siiski esinevad ka muistsed liitnimed vähemalt 16. sajandini.

Sufiksiliistest nimedest enamus on sufiksiga *-oi* ~ *-õi*, mis on üldläänemeresoomeline sufiks. See esineb laialdaselt tänapäevani ja on produktiivne ka kirjakeele ja ametliku nimesüsteemiga eesti ja soome kõnekeelses nimevaras.

Teine isikunimesufiks, mis esineb Henriku Liivimaa kroonikas, on *-ne*. Sufiks on eriti produktiivne läänemeresoome keelte põhjarühma rahvastel, kuid selle esinemisest on jälgi ka eestlaselt.

Ka *-t* < *-ttu* on läänemeresoome rahvaste muistsetes nimesüsteemides levinud. Selle sufiksiga nimed esinevad lisaks Henriku kroonika nimedele ka hiljem. Ülejäänud sufiksivormid *-ke*, *-ndi*, *-ko* ja *-tso* esinevad piiratumalt.

Läänemeresoome nimevaras esineb veel üks tüüp nimesid – sugukonna- või perenimed, millest on sageli välja kasvanud ka ametlikud perekonnanimed. Sageli on need nimed looma- ja linnunimetused. Ka Kuramaa 16. sajandi allikais esineb selliseid nimesid.

Hilisemad, eelkõige 20. sajandil kirja pandud liivlaste nimed moodustavad omaette süsteemi. Eesnimed on küll kristlikud nimed, kuid järgivad saksa ja läti eeskujusid. Perekonnanimedki on enamasti saksa, läti või vene päritolu.

Liivlastel pole kunagi olnud oma, st liivi passi (mis ei tähenda muidugi, et neil polnud passi). Läti passi fikseeriti liivlaste nimed lätipäraselt, olenemata nime päritolust või nime kandja rahvusest. Nii tekkis olukord, et ühest nimest võis olla kasutusel kaks või enam erinevat kuju: üks see, mis passis (lätipärane, nt *Hausmanis*), teine see, mis levis rahvasuus ja/või liivikeelses kirjanduses (nt *Ousman*). Lisaks võis nimi esineda kirjasõnas algupärasel kujul (saksa, vene vm, nt *Hausman*). Ometi on mõnel liivlasel olnud ka isikut tõendavas dokumendis liivipärane perekonnanimi.

Sageli tunti isikut rahvasuus eelkõige hüüdnime järgi, mis koosnes reeglina talunimest ja eesnimest või sisaldas nimi mõnd isikupärast omadust, nt ajaloos tuntuks saanud liivlane *Kõrli Damberg* (liivipärane kuju, fikseeritud liivikeelses kirjanduses)

oli passi järgi *Kārlis Dambergs* (lätipärane kuju), rahvasuus aga kohalikus läti murdes *Kārlis Damberkis* ning liivi keeles eelkõige talunime *Kielk* järgi *Kielk Kōrli* või ka *Vanā Kielk* või lihtsalt *Kielk*.

Esimene meile teada olev puhas liivikeelne eesnimi anti tütarlapsele 1928. aastal. Selleks oli *Ēdrōm*, mis liivi keeles tähendab 'õis'. Kuid nagu teistegi rahvaste puhul võime me liivlaste oma-keelseteks nimedeks lugeda ametlike nimede hüpokorisme. Muistsete liivi nimedega seob neid sufiksrite kasutus. Populaarseim läänemeresooma sufiks *-oi* liivi nimedes praktiliselt enam ei esine. Vaid naisenimi *Ādu* võib olla selle sufiksiga.

Väga populaarne on hoopis sufiks *-tš ~ -dž*, mille vasted on populaarsed ka tänapäevases eesti ja soome nimede tava-kasutuses. Üksikjuhtudena esineb ka mõningaid teisi sufikseid.

Mitä tapahtui kantasuomen lyhyelle *o:lle Kuurinmaan liivissä?

Santeri Junttila
Helsingin yliopisto
santeri.junttila@helsinki.fi

Liivi on itämerensuomalaisista kielistä innovatiivisin ja niinpä sen ensitavun vokaalistonkin kehitys on johtanut kauas kantasuomesta laajaan kirjoon äännteitä, josta monet ovat lähisuku-kielille tuntemattomia. Oman ongelmakimppunsa muodostavat ksm. *o:n jatkajat *o*, ^u*o*, *o* ~ ^u*o*, *vo* ~ *v^uo*, *u* ja *e* ~ *i* ~ *ü* (kirjakielessä *o*, *uo*, *ó*, *vó*, *u* ja *ö*), joitten syntyhistorian äännteellisiä ehtoja on pidetty selvittämättöminä. Posti (1942) esitti epävarman ja aika epämääräisen hypoteesin, jota Kettunen (1960) ei hyväksynyt. Molemmat joutuivat olettamaan varsin laajoja analogiakehityksiä ja virolaisia lainavaikutuksia. Tarjoan tässä ongelmaan toisenlaista ratkaisua.

Niin Kettunen (1938 ja 1960) kuin Postikin lähtivät siitä, että ksm. *o:n oletusarvoinen edustus on lyhyt diftongi ^u*o*. Sanan alussa lyhyen diftongin ^u*o* eteen on syntynyt proteettinen *v*. Itä- ja keskiliivissä (vrt. Viitso 1999) ^u*o*:sta on niin tämän *v*:n kuin myös *m*:n ja *p*:n jäljessä edelleen kehittynyt *o*:ta etisempi pyöreä keskivokaali *o*, joka näissä asemissa vaihtelee länsiliivin ^u*o*:n kanssa. Suuressa osassa liivin sanastoa ksm. **o* on kuitenkin jäänyt diftongoitumatta. Näin on tapahtunut labiaalikonsonantin edellä: *m*:n edellä ksm. **o* > li. *u*, *p*:n ja *b*:n edellä > li. *o*.

Tähän päättyy Kettusen ja Postin yksimielisyyys. Diftongoitumaton edustus on liivissä hyvin tavallinen ja labiaalikonsonantti selittää vain pienen osan tapauksista. Posti (1942: 10) ehdotti, että diftongisoitumisen saattoi estää myös seuraavan tavun labiaalivokaali samaan tapaan kuin jälkitavun **i* esti **e*:n diftongoitumisen. Hypoteesinsa tueksi Posti (mts. 119–23) esitti uskottavan tuntuista äännefysiologisia perusteita ja rinnasti liivin diftongoitumisen skandinaavisista kielistä tuttuun brytning (Brechung)-

ilmiöön. Hän kuitenkin ei perustanut rakennelmaansa aineiston pohjalta.

Postin teoria lukuisine poikkeuksineen ei vakuuta. Otin ksm. *o:n uuden tarkastelun pohjaksi SSA:n suomalais-liiviläiset etymologiat sekä tarkastelua Kettusen (LW 1938) ja Viitson – Ernštreitsin (LELS 2012) sanakirjojen koko aineiston. Sen perusteella esitän, että jälkitavujen labiaalivokaalit eivät korreloi ensi tavun *o:n edustuksen kanssa mitenkään, vaan ehdot asettaa konsonanttiympäristö.

Diftongoitumisen ovat estäneet sananalkuiset sonorantit *l, *r, *n ja *j sekä *o:ta seurannut konsonantti, ksm. labiaalinen *p:n ja m:n lisäksi myös velaarit *k. Muut diftongittomat tapaukset selittyvät deskriptiivisinä sanoina tai diftongin syntykehitystä myöhempinä lainoina. Nämä rajoitukset eivät koske triftongia ^uoi, jonka muodostuminen tulee selittää *o:n diftongoitumisesta erilliseksi ja ehkä tätä myöhemmäksi, liivin erikoisen astevaihtelun muodostumiseen liittyväksi kehitykseksi.

Sonoranttiehto selittyy olettamalla diftongin syntyneen *o:n eteen muodostuneesta konsonantisesta alukkeesta *^w, joka ääntyy varsin vaivatta labiaalisessa ympäristössä (*m^wo, p^wo*) sekä puheäännettömien konsonanttien laukaisun yhteydessä (*k^wo, t^wo, s^wo*), mutta paljon hankalammoin soinnillisessa ei-homorgaanissa ympäristössä (*l^wo, r^wo, n^wo, j^wo*).

Kirjallisuus

- Kettunen, Lauri 1960: Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet. SUST 119. Helsinki.
- LELS = Viitso, Tiit-Rein & Ernštreits, Valts 2012: Livõkiel–leṭkiel–livõkiel sõnarontõz. Tartu Ülikool – Latviešu valodas aģentūra, Tartu – Rīga.
- LW = Kettunen, Lauri 1938: Livisches Wörterbuch. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Posti, Lauri 1942: Grundzüge der livischen Lautgeschichte. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

SSA = Suomen sanojen alkuperä I – III. 1992–2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Viitso, Tiit-Rein 1999: Keskliivi – Pajusalu, Karl & Tender, Tõnu (toim.). Õdagumeresoomõ veeremaaq / Läänemeresoome perifeeriad. Võro Instituudi Toimõtiseq 6, s. 158–69.

**„Eestirahva unustatud suguharu“:
Lutsi maarahva retseptsioon Eestis
19. sajandi lõpust II maailmasõjani**

Indrek Jääts
Eesti Rahva Muuseum
ijaats@gmail.com

19. sajandi lõpul avastas noor, rahvuslikult meelestatud eesti haritlane Oskar Kallas enda ja eesti avalikkuse jaoks tollasest Vitebski kubermangust, tänase Lätimaa idaosast, Ludza linna lähedalt ühe rahvakillu, kes oli sinna segastel asjaoludel Kagu-Eestist ümber asunud millalgi 17. või 18. sajandil. Suvel 1893 viibis Kallas leitud sugurahva juures välitöödel ning järgmisel aastal ilmus Helsingis tema raamat „Lutsi maarahvas”. 1900 anti osa sellest – „Kaheksakümmend Lutsi maarahva muinasjuttu” Tartus uuesti välja.

„Avastatud” rahva suurus küündis tollal pea 4500 inimeseni, kuid oma esivanemate keele valdajaid oli järel veel vaid 800. Tegemist oli ülejäänud eestlastest lahus elanud ning seetõttu oma keeles ja kultuuris mitmeid arhailisi jooni säilitanud rahvakilluga ning sellisena pakkusid nad eesti keeleteadlastele, folkloristidele ja etnograafidele suurt huvi, mis püsis ka sõdadevahelisel iseseisvusajal. Paulopriit Voolaine, Samuel Sommer jt käsid suviti naabermaal välitöödel ning avaldasid oma uurimistulemusi ajakirjanduses. Tollased uurijad kaldusid Lutsi maarahvas nägema elavat vabaõhumuuseumi, akent minevikku. Samas tegi rahvuslikult mõtlevatele eesti haritlastele muret suguvendade järkjärguline ümberrahvastumine võõras keelekeskkonnas. Juurdunud rahvusliku diskursuse raames nähti selles äärmiselt ebasoovitavat arengut, peaaegu et pattu, ning selle vastu üritati rohtu leida. 1930. aastail toodi paar lutsi maarahva seas pärit poissi Tallinna kooli. Loodetud tulu sellest projektist siiski ei tõusnud. Noorukid õppisid küll eesti kirjakeele ära, aga minetasid seejuures oma

lõunaeestilise murde ja pidid koju naastes omastega suhtlemiseks läti keele appi võtma.

Eesti avalikkus võis end Lutsi maarahva suhtes tunda suurema vennana, kes eksiläinud ja kadumakippuva sugurahva eest teatavat vastutust kannab, neid uurib ja toetab. Lutsi maarahvas ja nende „avastamine” leidis koguni ilukirjanduslikku kajastamist. 1934 ilmus Tartus Paulopriit Voolaise „Maajumala poig. Rahvaljand 3 vaatuses”, mille peategelaseks on Dr. Phil. Aolask, alias Oskar Kallas.

Ettekandes kaardistatakse ja analüüsitakse omaaegse teaduskirjanduse, ajakirjanduse ja arhiiviallikate põhjal, milline oli nn Lutsi maarahva retseptsioon Eestis ning kuidas see mõjutas kõnealolevat etnograafilist rühma.

Paastud ja pidustused seto kultuuri representatsioonides

Andreas Kalkun

Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti Kirjandusmuuseum
andreas@folklore.ee

19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses loodud seto kultuuri kirjeldustes mainitakse tähelepanuväärselt tihti nii setode kurnavaid paastusid kui kohutavaid joominguid. Ortodokssete setode kolm nädalasisest paastupäeva ja neli pikemat aastapaastu tundusid luterlastele irratsionaalsed ja tervistkahjustavad ning eestlaste loodud setode antropoloogilistes ja tervishoiulistes kirjeldustes rõhutatakse rahva „üldise räpasuse” kõrval ikka paastuaegsest kehvast toitumisest tulenevaid tervisehädasid. Juba varasemates seto kultuuri kirjeldustes kritiseeritakse paastumise kõrval ka õigeusu kirikukalendrist tulenevat pühade rohkust ning liigset alkoholi tarvitamist ja eriti eetri joomist. 20. sajandi alguses saab setode populaarsetes representatsioonides retooriliseks *topos*’eks metsik ja irratsionaalne pidu, nn „guljänje”, kus süüakse, juuakse ja lõbutsetakse kuni verise tülini.

Setode toidu ja joogiga seotud praktikad, nii loobumised kui liialdamised, asetused kindlasse religioossesse, sotsiaalsesse, poliitilisse ja majanduslikku konteksti. Religioossete praktikate *eemilised* ja *eetilised* tõlgendused olid aga spektraalselt erinevad ning 20. sajandi alguses mingit mõistmist või kultuuride vahelist tõlget ei toimunud. Kuna seto kultuuri meedia- ja muud representatsioonid oli setosid võõristavate eestlaste käes, muutusid paastude ja pidusöökide kujutised groteskseteks ning nende rituaalsete toimingute enesehävituslikku poolt rõhutavaks. 1930. aastateks tõsteti need praktikad oma algsest kontekstist välja ja paigutati ühelt poolt arhailiste folkloorsete ja usundiliste nähtuste konteksti ning teisalt eelmodernsesse ja venepärasesse diskursusse. Modernne ilmalikkust, karskust ja rahvuslust rõhutav eesti ühiskond stigmatiseeris seto kultuuri kõige silmatorkavamad religiooni ja

„arhailise” elukorraldusega seotud erinevused. Setode harrast ortodokssust ja traditsioonilisi pidusid tajuti noores Eesti Vabariigis kui rünnakut ühtse rahvuskehandi suhtes, mis õõnestas karske ja ilmaliku rahvusluse ideaale.

Annan ettekandes ülevaate sellest, mismoodi 20. sajandi alguses kirjutasid eestlased seto religioossete tähtpäevade tähistamisest ning keskendun just söömise-joomise ja paastumise teemale kui märgilistele. Ühelt poolt jälgin etnograafilisi kirjeldusi ja ajalehtedes ilmunud ülevaateid seto tavadest. Teisalt, vastukaluks välistele representatsioonidele ja tõlgendustele, olen püüdnud leida setode enda häält ja tõlgendusi Eesti Rahvaluule Arhiivi talletatud tekstidest.

Kel' ei paina sel'ghä. Kieli suus kävelöy.
Vepsäläisten ja livvinkarjalaisten kieliaseiteita

Heini Karjalainen

Helsingin/ Oulun yliopisto
heini.karjalainen@oulu.fi

Esitelmä perustuu aineistoon, joka on kerätty ELDIA-projektissa vuonna 2010 Venäjällä Karjalan tasavallassa sekä Leningradin alueella. Projektissa laadittuun yksityiskohtaiseen kyselylomakkeeseen vastasi Venäjällä yhteensä noin 900 henkilöä, joista kolmasosa oli vepsäläisiä, kolmasosa livviläisiä ja kolmasosa venäjänkielisiä. Kvantitatiivisen aineiston lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty kvalitatiivista aineistoa: yhdeksää vepsän- ja yhdeksää livvinkielistä sekä kahta venäjänkielistä haastattelua. Vastaajat ja haastateltavat pyrittiin valitsemaan niin, että he edustaisivat mahdollisimman tasaisesti molempia sukupuolia sekä eri ikäryhmiä. Vähemmistöväestöjen valinnan perusteena ei käytetty kielitaitoa, vaan sitä, identifioivatko he itsensä vepsäläisiksi tai livvinkarjalaisiksi.

Vepsän- ja livvinkieliset kyselylomakkeet koostuivat 63 kysymyksestä alakysymyksineen, ja venäjänkielisessä lomakkeessa oli 47 kysymystä. Projektissa kerätystä valtavasta aineistosta tämä esitelmä käsittelee vastaajien avoimia ja piileviä kieliaseiteita. Tutkimuksessa selvitettiin muun muassa heidän mielipiteitään eri kielten puhujia ja käyttöaloja sekä koodinvaihtoa kohtaan. Lisäksi kartoitettiin heidän ajatuksiaan siitä, millainen on eri kielten kohtalo lähitulevaisuudessa. Vastaajien asenteita ja solidaarisuutta eri kieliä kohtaan mitattiin niin sanotulla semanttisella differentiaalilla käyttäen apuna kahdeksatoista vastakohtaisuutta osoittavaa adjektiiviparia, esimerkiksi kaunis–ruma, nykyaikainen–vanhaaikaikainen, läheinen–etäinen.

ELDIA-tutkimuksessa kerätyn aineiston perusteella huomataan, että koodinvaihtoa pidetään hyvin tyypillisenä vepsäläisille ja karjalaisille kielenpuhujille. Erityisesti nuorten ajatellaan se-

koittavan kieliä puheessaan. Molemmissa kieliyhteisöissä elää vahva käsitys siitä, että vanhat ihmiset puhuvat niin sanottua oikeaa ja puhdasta vepsän tai livvin kieltä. Tällainen näkemys voi osaltaan jopa haitata nuorempien sukupolvien kielenkäyttöpyrkimyksiä.

Vastaajien mielestä vepsää ja livviä tulisi käyttää erityisesti koulujärjestelmässä, televisiossa, Internetissä ja sairaaloissa, mutta virallisiin käyttöyhteyksiin näitä kieliä ei juuri toivota. Vähemmistökielten opettamiseen lapsille suhtaudutaan kuitenkin kaksijakoisesti. Toisaalta ajatellaan, että vähemmistökielen opiskelu tai puhuminen voi olla haitaksi lapsen venäjän oppimiselle, koulumenestykselle sekä myöhemmälle elämälle ja työuralle. Toisaalta taas monet vastaajat uskovat, että lasten on hyvä tuntee juurensa ja osata esi-isiensä ja -äitiensä kieli ja että kaikenlainen kielitaito on ihmiselle rikkaus. Mielenpideilmastossa on tapahtunut neuvostoajan jälkeen jonkinasteista positiivista muutosta. Kun aiemmin kouluissa tyypillisesti kiellettiin lapsia puhumasta vepsää tai livviä, sellaista tapahtuu nykyään ehkä harvemmin.

Ei-kielillisesti ilmaistujen asenteiden tasolla on nähtävissä, miten suuri prestiisi venäjän kielellä on vähemmistökielten puhujille. Eri kieliin liitettyjen adjektiivien perusteella huomataan, että vaikka vepsään ja livviin liitetyt adjektiivit ovat hyvin positiivisia, pidetään venäjää ja englantia esimerkiksi niitä nykyaikaisempina ja dynaamisempina. Venäjänkielisen enemmistön asenteet vepsää ja karjalaa kohtaan ovat tutkimuksen valossa melko suvaitsevaisia tai neutraaleja. Vastaajat ovat yksimielisiä siitä, ettei vepsän ja karjalan kielen tulevaisuus ole kovin valoisa, toisin kuin esimerkiksi suurten kielten venäjän ja englannin. Toiveita vepsän ja livvin kielen elvyttämisestä toki esitetään.

Lähteet

Karjalainen, Heini, Puura, Ulriikka, Zamyatin, Konstantin, Grünthal, Riho 2013 (Forthcoming): Case-specific Report on Karelian language in Russia. Publications of the European Commission 7th framework Programme ELDIA.

Kunnas, Niina (tulossa): Vienankarjalaisten kielikäsitteitä. - Pekka Suutari (toim.) Mikä pitää koossa Karjalaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Puura, Ulriikka, Karjalainen, Heini, Zayceva, Nina, Grünthal, Riho 2013 (Forthcoming): Case-specific Report on Veps language. Publications of the European Commission 7th framework Programme ELEDIA.

Kesklüüdi murre 21. sajandi alguses

Petar Kehayov

Tartu Ülikool, Regensburgi Ülikool
Petar.Kehayov@sprachlit.uni-regensburg.de

Miina Norvik

Tartu Ülikool
miina.norvik@ut.ee

Eva Saar

Tartu Ülikool
evasaar@ut.ee

Ettekanne keskendub kesklüüdi murde ja selle kõnelejate tänapäevasele olukorrale. Aimo Turuneni (1946) liigituse kohaselt on lüüdi keele puhul võimalik eristada kolme murderühma: põhjalüüdi (Petroskoist põhja pool, enamasti Äänisjärve väinade vahel), kesklüüdi (Petroskoist edelas, Šuja jõe ja tänaseks hüljatud Kaškana küla vahel) ja lõunalüüdi (Kaškanast lõunapoole jääva laia metsavööndi ja Sviri jõe vahel). Pekka Zaikovi uurimuses „Verb karjala keeles“ (2000), mis hõlmab ka lüüdi murdeid, jagab autor lüüdi keele nelja murderühma: põhjalüüdi, kesklüüdi, lõunalüüdi (Pühajärvi ümbrus) ja Kuujärvi (*михайловский диалект*) (vt Zaikov 2000: 19–29).

Ettekanne põhineb (keele)ainestikul, mis on kogutud 2012. aasta suvel kesklüüdi murdealale tehtud ekspeditsiooni käigus. Ekspeditsiooni eesmärk oli talletada tänapäevast kesklüüdi murret, teha kindlaks võimalikult täpne kesklüüdi murde kõnelejate arv ning uurida nende keelehoiakuid. Sellest lähtuvalt külastasime nelja põlist kesklüüdi asulat, kus kesklüüdi murret veel mõningal määral räägitakse: Viidana küla, Priäzä alevit, Pühajärve küla ja Lidžmi küla. Ainestiku kogumisel lähtusime Turuneni murdejaotusest, ent lingvistiline analüüs näib tõepoolest

võimaldavat ka Pühajärvi piirkonnas kõneldav keelekuju eraldi murdeks liigitada.

Siinse ettekande eesmärk on tutvustada kõnealuse ekspeditsiooni tulemusi, käsitledes nii sotsiolingvistilist olukorda kui ka tänapäeval räägitavale kesklüüdi murdele iseloomulikke jooni. Sotsiolingvistiline ülevaade lüüdilaste arvu, keeleoskuse ning keeleliste hoiakute kohta põhineb ekspeditsiooni käigus tehtud tähelepanekutel ning keelejuhtidele esitatud vastavasisuliste küsimuste vastustel. Keeleainestiku analüüsimisel lähtume ennekõike Aimo Turuneni (1946 ja 1950) teostest, mis on seni kõige põhjalikumad lüüdi keelele omaste joonte kirjeldused, ning Pekka Zaikovi (2000) uurimusest „Verb karjala keeles“, kust karjala murrete kõrval leiab võrdlusandmeid ka lüüdi keele kohta.

Kuigi nüüdisajal võib kesklüüdi keelt põlistel kesklüüdi aladel veel kuulda, näib sotsiolingvistilist situatsiooni arvestades (murde madal staatus, noorema põlvkonna puudulik keeleoskus, väike kõnelejate arv jms) kesklüüdi murde lõplik hääbumine olevat pigem aastate kui aastakümnete küsimus. Tulenevalt sellest ning asjaolust, et kesklüüdi murre on põhja- ja lõunalüüdi murdega võrreldes leidnud väiksemat tähelepanu, on kesklüüdi murde hetkeseisu jäädvustamine ja analüüsimine oluline. Keelematerjali analüüsimisel pöörame tähelepanu kesklüüdi murdele iseloomulike nähtustele, aga vaatleme ka naabruses kõneldavate kontaktkeelte mõju.

Kirjandus

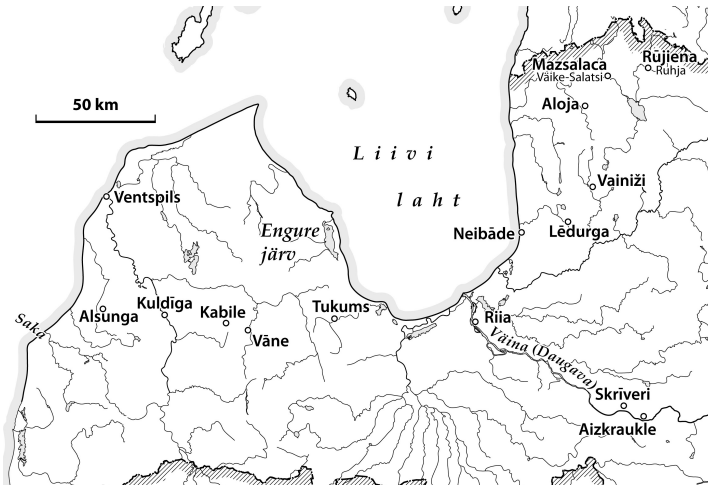
- Zaikov = П. М. Зайков 2000. Глагол в карельском языке. Российская Академия наук. Карельский научный центр. Петрозаводск.
- Turunen, Aimo 1946: Lyydiläismurteiden äännehistoria I. Konsonantit. – SUST 89. Helsinki.
- Turunen, Aimo 1947: Lyydin asema vepsän ja karjala-aunuksen välimurteistona. – Virittäjä, 1947, N:o 1, s. 1-12.
- Turunen, Aimo 1950: Lyydiläismurteiden äännehistoria II. Vokaalit. – SUST 99. Helsinki.

Pent Nurmekund liivi keelest ja liivlaste kultuuripärandist

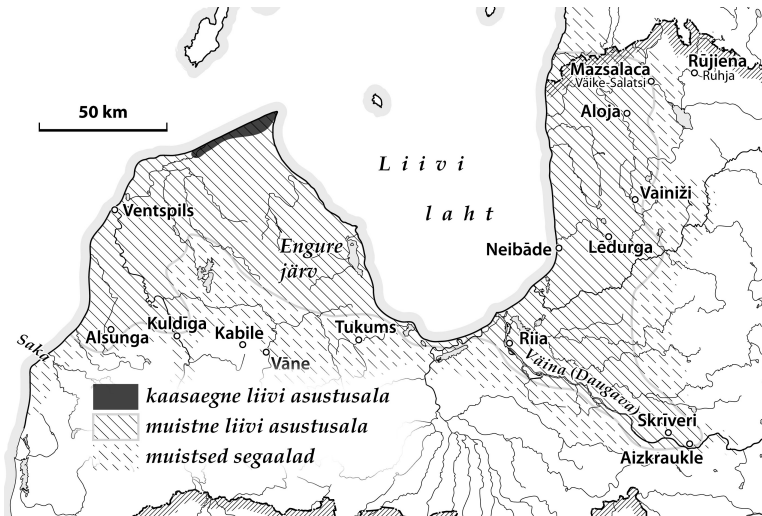
Ott Kurs

Tartu Ülikool
ott.kurs@ut.ee

Eesti 20. sajandi suurim polüglott Pent Nurmekund (aastani 1936 Arthur Roosmann, 1906–1996) on paljude muude keelte kõrval tundnud hästi ka liivi keelt ja liivlaste kultuuripärandit. Töötanud läbi Sjögreni-Wiedemanni liivi keele grammatika ning liivi-saksa sõnaraamatu, veetis ta üliõpilasena suvel 1933 mõne nädala Kura ranna Piški ja Sūr-Īra külas, õppides Mart Lepste talus liivi keelt. Hiljem osales Nurmekund Laimons Rudzītise liivi õigekeelsuse projektis. Aastail 1942–1943 avaldas ta kirjutisi, milles tutvustas mitme tuntud liivlase saatust, liivlaste ja taamude e taamnike (tollal 150 000 inimest 11 000 km² suurusel alal) päritolu ning osa läti kultuuri- ja poliitikaelus. Nurmekunna skeemkaardid annavad orienteeruva ülevaate Liivi lahe ümbrusest ja Väina jõe suudmealast ning kaasaegsete Kuramaa liivlaste ja muistsete liivlaste asu-aladest ja muistseist segaaladest.

Joonis 1. Taamude asuala

Joonis 2. Liivlaste asuala taandumine

Is there a pure quantitative contrast of non-initial vowels in contemporary Votic?*

Natalia Kuznetsova

Institute for Linguistic Studies, Russian Academy of Sciences
nkuzn@yandex.ru

Maksim Fedotov

Institute for Linguistic Studies, Russian Academy of Sciences /
St. Petersburg State University

Recent experimental research on vowel length in Votic (Rozhanskiy, in press) revealed a statistical significance in the duration of a final schwa ə vs. a full final vowel a or ä in di- and trisyllabic words. Schwa has emerged in Votic from original short vowels $*a$, $*\text{ä}$ (and sometimes $*e$) in the process of reduction, e.g. $*laiva > laiv\text{ə}$ ‘ship:NOM’. Full vowels a and ä in the non-initial syllables have often developed from originally long vowels, e.g. $*laiv\bar{a} > laiva \sim laiv\bar{a}$ ‘ship:GEN/PART/ILL’. However, the question of whether the reflexes of long vowels should be synchronically treated as long or short is still open. In Markus & Rozhanskiy (2011), in a departure from the accounts of previous authors, all non-initial vowels are considered phonologically short.

In the case of $a : \text{ə}$ and $\text{ä} : \text{ə}$ contrasts, there is also a qualitative difference between full and reduced vowels. Even if treated as short, a and ä are still opposed to ə by their quality. Therefore, forms like $laiv\text{ə}$ vs. $laiva$ will regardless have a different phonological notation. Reflexes of other short and long vowels do not have such a qualitative difference. Were one to consider all non-initial vowels short, the phonological notation of, for example, the nominative, genitive and illative forms of the word ‘beautiful’ would be identical, *lusti*. This is just what one finds in Markus &

* Supported by the Russian Foundation for Humanities (project 11-04-00172a) and the Alfred Kordelin Foundation.

Rozhanskiy (2011). However, the nominative of this word originates from **lustī*, and the genitive and illative from **lustī̄*. Previous Votic researchers also used to write the synchronic forms differently: *lustī* (NOM) and *lustī̄ ~ lustì* (GEN/ILL).

To test whether it is plausible to consider such forms phonologically identical in contemporary Votic, we conducted phonetic research on 14 triplets (10 disyllables and 4 trisyllables) of noun forms that contain final vowels other than the reflexes of **a/ä*. We took the nominative, genitive and illative forms of words like *lusti* ‘beautiful’ and *tappõlu* ‘fight’. The nominative of these words used to be opposed to their genitive and illative only by the length of the final vowel.

Altogether some 400 phrase-final word tokens, produced by five speakers (two of Jõgõperä Votic and three of Luuditsa Votic), were measured in PRAAT and statistically analyzed in SPSS 11.5.0. The results showed no significant difference between the mean values of original short and long vowels in Jõgõperä Votic. Also, no significant difference between the mean values and the variances were found for GEN and ILL groups elsewhere. However, in the speech of two older Luutsa speakers (b. 1928), ANOVA showed a significant difference of mean values for disyllabic and trisyllabic tokens between both NOM/GEN and NOM/ILL groups. In the speech of the youngest (b. 1938) and the lest fluent Luutsa speaker no significant differences were found.

At the same time, in many cases the ANOVA test results are not applicable, as the Levene test showed no homogeneity of variances between the NOM vs. GEN/ILL forms (also for Jõgõperä Votic). Moreover, in the vast majority of cases the distribution curves were far from normal, so the ANOVA results are generally not quite representative for Votic material. The histograms of frequencies demonstrate the common strong tendency towards the bimodality of distributions. In GEN/ILL the most frequent allophonic types (the “peaks”) were short and lengthened, while in NOM short and reduced. Vowels in the nominative forms can also occasionally elide in speech, while in the genitive or illative such elision is not possible. All this confirms the hypothesis by Viitso (1961) that the phonological system of Luutsa Votic is in transi-

tional stage. It also highlights the challenging problem of the consistent synchronic phonological description of Votic quantity. It turns out that the difference between two phonological entities is of quantitative character; however it lies not within the single mean values, but rather in the type of variation of several predominant allophonic types.

References

- Markus, E. B. & Rozhanskiy, F. I. 2011: *Sovremennyj vodskij jazyk. Teksty i grammatičeskij očerk. Tom II.* Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija.
- Rozhanskiy, F. (2013, in press). Vowel length as distinctive feature of case forms in Votic. – Asu E. L., Lippus P. (eds.). *Nordic Prosody: Proceedings of the XIth Conference, Tartu, 2012.* Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Viitso, T.-R. 1961: Vadja keele Luutsa-Liivčülä murraku fonoloogia. – *Emakeele Seltsi aastaraamat VII*, 142–174.

Mõtteid läänemeresoome etnogeneesist

Valter Lang
Tartu Ülikool
valter.lang@ut.ee

Eesti arheoloogias pole etnogeneesiküsimused viimastel aastakümnetel kuigi palju käsitlemist leidnud. Selle peamiseks põhjuseks võib pidada tõdemusele jõudmist, et senise aegunud uurimismetoodikaga (arheoloogiline kultuur = keel = antropoloogiline tüüp) pole võimalik uutele rajajoontele jõuda. Ning uut, erinevaid distsipliine siduvat metoodikat pole loodud. Mõnevõrra on tegeletud etnogeneesi uurimise seisukohalt oluliste distsipliiniseste küsimustega, nagu nt arheoloogilise kultuuri olemus. Etnogeneesi osas on pigem lepitud mõne keeleteadlase (Kalevi Wiik, Ago Künnap) esitatud järjepidevuse teooria põhiseisukohaga, mille kohaselt olid soomeugrilased juba meie maa esimesed asukad. Tõsi on aga see, et seni pole arheoloogilise ainese järjepidevust varamesoliitikumist ajaloolise ajani õnnestunud aktsepteeritava argumentatsiooniga siduda võimaliku/väidetava keelelise järjepidevusega samas ruumis ja ajas. Teaduse praeguse seisuga juures pole see ilmselt ka võimalik.

Jättes esialgu kõrvale etnogeneesi seisukohalt küll olulised, kuid materjali nappuse tõttu raskesti uuritavad kiviaja aastatuhanded, keskendutakse ettekandes arheoloogilise materjali ja keeleajaloo sidumise võimalikkusele pronksi- ja rauaajal. Ühelt poolt on keele- ja kultuurialased kontaktid lähemate ja kaugemate naabrite vahel toimunud pidevalt; suhtlemine ja vastastikused laenud on reegel, nende puudumine erand, mida tuleb eraldi seletada. Seetõttu on üksikute keelelaenude seostamine konkreetse arheoloogilise ainesega sageli üsna tänamatu ettevõtmine.

Teiselt poolt juhitakse aga ettekandes tähelepanu arheoloogilises materjalis esinevatele „kuhjumistele” – perioodidele, mil mingites piirkondades leidub muistiseid ja leide märksa rohkem võrreldes varasemate või hilisemate aegadelega. Tavaliselt eelneb

sellistele kuhjumistele leiuvaesus või lausa leiutühjus, mistõttu kuhjumisperioodid näivad olevat alanud järsku, teinekord lausa plahvatuslikult. See võimaldab rakendada siinkohal Lotmani kultuuriplahvatuseteooriat, mille all arheoloogias tuleb mõista kardinaalseid struktuuraalseid muudatusi ühiskonnas, majanduses ja asustuses, mis leidsid aset piiritletud ja võimalikult lühikese aja jooksul ning võimalikult üheaegselt. Plahvatus oli sealjuures just protsesse valla päästvaks jõuks, protsessid ise võisid kesta sajandeid. Seesugusele plahvatusete järgnenud „kuhjumisperioodi”, mil kultuurilised, sotsiaalsed ja majanduslikud arengud lausa õilmitsesid, võime nimetada kultuurilise aktiivsuse ja selle laiendamise perioodiks (KALP).

Neid KALPe ei saa mõistagi käsitleda kui üksnes kultuurilisi tõusuperioode, neil on väga palju pistmist ka sotsiaalsete arengute hoogustumisega. Märksõnadeks on siin kindlasti sotsiaalne kihistumine ja erinevate sotsiaalsete identiteetide otsimine/kehtestamine. Etnogeneesi seisukohalt on aga oluline, et kõik KALPid kätkevad endas väga tihedaid kontakte lähemate või kaugemate, tõenäoliselt võõrkeeleliste naabritega. Need kontaktid ei pruukinud piirduda üksnes kauba- ja kultuurivahetusega, päris ilmselt käis nendega kaasas ka väiksemaid või suuremaid rahvastikusiirdeid. Teine oluline aspekt on see, et saanud alguse küll mingil kitsamal südaalal, on kõik KALPid aja jooksul laienenud või paisunud hoopis suurematele piirkondadele, selgitades ühes kohas sündinud kultuuriuenduste laialdasema leviku mehhanismi. Neil põhjustel tundub olevat mõistlik ja põhjendatud seostada erinevaid KALPe teatud muutustega (*resp.* muutuste kuhjumisega) keele arengus, mille tulemuseks võisid olla näiteks hargnemised keelepuus.

Ettekandes püütaksegi seostada nii alglaänemeresoome keele kui ka hilisemate läänemeresoome keelte kujunemist arheoloogilise ainesega ülalkirjeldatud mõttestarenduse valguses.

Kielenvaihto käynnissä: eri-ikäisten vepsäläisten ja livvinkarjalaisten kielelliset profiilit vuonna 2010

Ulriikka Puura
Helsingin yliopisto
ulriikka.puura@helsinki.fi

Vepsäläisiksi itsensä ilmoittavien määrä on yleisvenäläisen väestönlaskennan tietojen valossa laskenut kahdeksassa vuodessa lähes 30% (2002 laskennassa rekisteröitiin 8284 vepsäläistä, 2010 5936 vepsäläistä). Vepsää ilmoitti puhuvansa 2010 väestönlaskennassa 3613 henkeä (60,9% vepsäläisiksi ilmoittautuneiden määrästä). Tiedetään, että vepsää puhuvat sujuvasti pääasiassa vanhuksat ja että vepsän siirtyminen lapsille kodeissa on äärimmäisen harvinaista, todennäköisimmin olematonta.

Livvinkarjalaisia ei Venäjän väestönlaskennoissa pidetä omaa etnisenä kategorianaan, joten virallisten tietojen valossa voidaan tarkastella ainoastaan kaikkien karjalaisiksi identifioitujen määrää. Venäjän karjalaisten määrä on vähentynyt vuoden 2010 väestönlaskennan valossa vepsäläisiäkin nopeammin, lähes 35% vuoteen 2002 verrattuna (2002 laskennassa 93 344 karjalaista, 2010 60 815). Karjalaa ilmoitti puhuvansa 2010 laskennassa 25 605 henkeä (42,1% karjalaisiksi ilmoittautuneiden määrästä). Karjalaa välitetään kodeissa enää äärimmäisen harvoin lapsille, eivätkä revitalisaatioyritykset ole ainakaan toistaiseksi tuottaneet merkittävää kohennusta karjalan kielimuotojen tilaan.

Käsittelen esitelmässäni Eldia – European Language Diversity for All – projektissa vuonna 2010 300 vepsäläiseltä ja 300 livvinkarjalaiselta kerättyä aineistoa. Kyselylomakkeen vastaajat valittiin vepsäläis- ja karjalaisalueilta Karjalan tasavallasta ja Leninigradin oblastista sillä perusteella, että he itse ilmoittivat olevansa vepsäläisiä tai livviläisiä. Vastaajat jaettiin neljään ikäryhmään: 18–29, 30–49, 50–64 ja yli 65-vuotiaat. Esitelmässäni tarkastelen vastaajien iän vaikutusta heidän ilmoittamaansa äidinkielen,

itsearvioituun kielitaitoon sekä kielellisiin valintoihin perheen sisällä ja eri domeeneilla.

Eldiassa kerätty vepsäläisaineisto vahvistaa aiempia käsityksiä vepsän ja livvin kielen tilanteista siitä huolimatta, että vähemmistökieliä taitavien osuus Eldian otoksessa on huomattavasti suurempi kuin livviläisten ja vepsäläisten parissa keskimäärin yleisesti oletetaan olevan. Molemmissa ryhmissä yli 65-vuotiaista suurin osa nimesi vähemmistökielen ainoaksi äidinkielekseen ja arvioi suullisen kielitaitonsa erinomaiseksi. Sen sijaan nuorimassa, alle 30-vuotiaiden ikäryhmässä karjalaisista lähes 80% ja vepsäläisistä yli 70% piti ainoana äidinkielenään venäjää siitä huolimatta, että haastattelututkimukseen valikoituneet nuoret ovat ikäluokassaan poikkeuksellisia epäilemättä jo siksi, että he ylipäänsä pitävät itseään etnisesti karjalaisina tai vepsäläisinä. Kaksi äidinkieltä nimeävien osuus oli kuitenkin nuorimmissa ryhmissä suurempi kuin vanhemmissa.

Sekä vepsän että livvin puhujista vanhin ikäluokka oli sujuvien kielenpuhujien luokka. Erityisesti eri-ikäisten vepsäläisten suullisen vepsän kielen taidon taso heijastelee voimakkaasti 1960-luvulla Neuvostoliitossa tapahtuneita yhteiskunnallisia muutoksia ja vepsäläisen kieliyhteisön hajoamista. Sama romahdus on luettavissa perheensisäistä kielenkäyttöä koskevista kysymyksistä. Venäjä tosin on ollut perheen ainoana sisäisenä kielenä vepsäläisperheissä jo silloin, kun vanhin ikäluokka on kasvattanut omat lapsensa, mutta tuolloin kuitenkin yli neljäsosassa perheistä lapsille on puhuttu pelkkää vepsää. Vepsän kielen käyttö perheissä on lähes lopetettu viimeistään 60-luvulle tultaessa, sillä aineistomme nuoremmista ikäluokissa, 30–49 ja 50–64-vuotiaissa yli 85% on puhunut lapsilleen kotona pelkkää venäjää. Livvin karjalan kohdalla muutos on samansuuntainen, mutta ei yhtä rajua kuin vepsäläisten kohdalla.

Lähteet

Karjalainen, Heini, Puura, Ulriikka, Zamyatin, Konstantin, Grünthal, Riho 2013 (Forthcoming): Case-specific Report on Karelian lan-

- guage in Russia. Publications of the European Comission 7th framework Programme ELDIA.
- PEREPIS 2002 = Всероссийской переписи населения 2002 года. – <http://www.perepis2002.ru>
- PEREPIS 2010 = Всероссийской переписи населения 2010 года. – <http://www.perepis2010.ru/>
- Puura, Ulriikka, Karjalainen, Heini, Zayceva, Nina, Grünthal, Riho 2013 (Forthcoming): Case-specific Report on Veps language. Publications of the European Comission 7th framework Programme ELDIA.

Läänemeresoome keelte päritolu ja keelepoliitilised mudelid

Mart Rannut

Integratsiooni Uuringute Instituut
mart.rannut@gmail.com

Erinevate rühmakontaktide modelleerimine võimaldab tänapäeva keelepoliitilisi arenguid seostada sarnaste nähtustega muinasajal, eeldades selleks piisavat teavet tolaeagsete rännete, võimusuhte ja ühiskonnakorralduse kohta laiemalt. Nimelt on keelepoliitilised seaduspärad ajatud ning seetõttu sobivad kirjeldama keeleprotsesse ka minevikus. Üks keel ühe funktsiooni jaoks, kultuuripiirid kui identiteedi kestlikkuse garantii, eliidi moodustusmehhanismid ning kõike seda seostavad võimusuhted tagavad eliidi keele domineerimise ja teiste keelte stigmatiseerimise kuni nende väljasuremiseni. Viimane eeldas topeltpõlvkonna põhimõtet keelevahetuses, kus tingimused, mis tootsid esimeses põlvkonnas kakskeelsust, viisid järgmise põlvkonna keelevahetuseni.

Keelte leviku aluseks on keelekontakti tingimustes võimustruktuur, mis küllaltki ebapüsiva nähtusena muudab võimatuks pideva ja ühtlase laienemise. Vastupidi, üldjuhul on tegu äkilise ja harilikult sõjalise protsessiga, millega kaasneb uue *lingua franca* teke domineeriva keele alusel. Samas ei pruugi domineeriv rühm ise olla ükskeelne, samuti mõjutab keele valikut selle tähtsuse võime olla mingi funktsiooni kandjaks.

Erinevalt praegusest oli minevikus keelekontakte oluliselt vähem, neid esines ennekõike kaubateedel, mille funktsioon oli kaubandusest tunduvalt ulatuslikum, olles tehnoloogiapumpadeks, sõjalisteks kiirteedeks ning eri *lingua franca* vormide tootjateks. Eriti ülekoormatuks muutusid need looduslike katastroofide ajal, mil ränded muutusid massiliseks.

Ettekandes uuritakse Seima-Turbino nähtuse võimalikke keelelisi lahendusi. Seima-Turbino nähtus kujutab endast mõni sajand hilisemat paralleeli indoeuroopa keelte levikule Euroopasse

ja Väike-Aasiasse. Tegemist on ennekõike kaubateega, millel domineeris universaalse maksevahendina pronks. Selle mootoriks olid tinakaevandused Ida-Kasahstanis ja Siberis Altai mäestiku jalamil, kust väärtuslik pronksi komponent levis Volga, Okaa, Suzdali, Vladimiri Šeksna, Beloozero, Onega ja Laadoga kaudu põhiliselt nooremal pronksiajal pärast 12. sajandi kliimakatastroofi Läänemerele. Ilmselt tõi see kaasa pronksiaja ränded, millega koos levis jõukus, selle konverteeritud vorm võim ning seda identifitseeriv keel. Vastav nähtus, mis Läänemereni jõudes moodustas läänemeresoome *lingua franca*, stabiliseerus seoses üleminekuga raua tootmisele 5.-6. sajandil eKr. Seega võiks maksimaalselt poole tuhande aasta kestusega soome-ugri „akna” paigutada nende sajandite vahele, mis tõi kaasa mõnede soome-ugri hõimude kui domineeriva eliidi ekspansiooni ning sellega veelgi suuremas ulatuses kaasneva läänemeresoome *lingua franca* kujunemise seniste hõimude keelevahetuse baasil.

Kirju koju kahes keeles: ajavaim ja identiteedivalikud „mammakeelsete” kirjade (1940–1942) põhjal

Taisto-Kalevi Raudalainen

Tartu Ülikool

taika.raud@gmail.com

Nn Eesti-Ingerisse kuulusid Rosona-äärsed külad Väiküla–Veneküla, Saarküla, Karstala, Kallivieri, Vanaküla, Räkälä, Arsiasaari, Kullanküla, Hanike ja Uusi-Ropsu, enamik neist soome-isuri segaasustusega.

Eesti-Ingeri haridusolud 1920-30ndatel. 1924 loodud Ingeri Seltsi põhikirjas olid sätestatud Soomes õppimise toetamise tingimused. Emakeelse edasiõppe toetamine tagati ka vähemusrahvaste seadusega. 1930ndatel loodi Kallivere eesti- ja soomekeelne 6-klassiline algkool, kus sai vabal valikul õppida soome või eesti keeli. Üks ettekandes käsitletavate kirjade autoreist (Adolf Varkki) valib soome ja teine (Viktor Varkki) eesti keele. See osutub hiljem saatuslikuks valikuks.

Rühmaidentiteedid ja nende hajumine. 19. sajandi lõpust alates üha süvenes tendents, et isuri tüdrukud abiellusid soome küladesse. Selgel vastandusel rajanevat uskkondlikku identiteeti murendasid ka lahkusuliikumised. Eesti Vabariigi valitsus lisas omalt poolt suundeestistamise (nimevahetus jm) komponendi. Ristimise kaudu saadud etnokonfessionaalne enesemääratlus taandus. „Rahvuse” kirjalik määramine 1940. a-l segas vett veelgi. Õigeusklikele taheti automaatselt kanda passi 'venelane'. Luterlastel oli valida kas „ingerlase” ('isur' toodi eesti keelde 1947. a) või 'eestlase' vahel. 'Soomlane' oli ebasoovitav. Valikud jagunesid lisaks uskkondlikule printsiibile põlvkondade, sega-abiellude, sugude ja ideoloogilise meeldumuste lõikes. 1940. a ja vahetult pärast sõda, kui enesemääratlemine politiseerus, fragmenteerusid motiivid veelgi.

Sõjalis-poliitiline olukord Venemaal ja Soomes 1939–1940. Kuna paljud olid teeninud 1939. a-l Soome armees, osalenud

Talvesõjas, kuulunud Kaitseliitu, olnud vabakoguduste jutlustajad jm, arreteeriti 1940. a suvel rohkesti mehi. Noorem aastakäik, teiste seas kirjade autorid Adolf (1921–1943) ja Viktor (1923–1945), värvati nõukogude sõjakooli, mobiliseeriti 1941 tegevarmeesse, kust saadeti 1942 töölaagritesse (*trud-armija*). Eesti-Ingeris valitsenud meelsus esimesel nõukogude okupatsiooni aastal oli vastuoluline. Massiivse nõukogude raadiopropaganda toel agiteeriti miitingutele. Hetkeline „vabadus” vahetus kiirelt ohvri rolliga: astunud vabatahtlikult armee ridadesse, leiti end pea sunnitöolisena taigast.

Ingerisoomlaste staatus rindel ja tagalas. 1942. a 28. veebruaril kirjutab Adolf Elanskist, et teda viiakse „*Viron diviisi Sverdlovskin linnaa*” – Eesti Korpusse. Seal jätkatavat väljaõpet, millega ta loodab omandada nooremleitnandi auastme. Mittenomenklatuurse rahvusena ei liideta ingerisoomlasi rindeväeosadega ega võeta ka Eesti Korpusse. *NKVD* kuulutas nad 1942. a 3. aprilli määrusega ebausaldusväärseiks, korjas rindeväeosadest kokku ning saatis töölaagritesse rajama metallurgiakombinaate. Soomlaste ja soome keele põlu alla panekut võib näha ka seigas, et kirjade keel vahetub 1942. a kevadel seoses nn „julgeolekukaalutlustega”. Kirjadest nähtub, et kodustelt vastuseid ei saadud – vangidel polnud õigust vabale kirjavahetusele.

Adolf maetakse 11. juulil 1942 ühte paljudest kaevanduslaagrite ühishaudadest. Viktor osutub erandiks, kes tänu eesnimelisele ja eesti keele oskusele pääseb korpusse, langedes aasta hiljem Luki all.

Lõpuks veidi kirjade keelelistest joontest.

Dialectal variation in Votic: Jõgõperä vs. Luuditsa*

Fedor Rozhanskiy
University of Tartu
handarey@yahoo.com

Elena Markus
University of Tartu
helenmarkus@yahoo.com

Although the Votic language can hardly be characterised as poorly described, there is rather little data on Votic dialectology. In recent publications, a number of researchers acknowledged the need to subdivide the Western dialect (one of the four traditionally distinguished Votic dialects) into central and western sub-dialectal groups, which in fact can be considered as separate dialects (Ernits 2005; Муслимов 2005; Маркус, Рожанский 2011). The remnants of the western group (also referred to as Vaipooli (Вийтсо 1982; Ernits 2005)) are currently spoken in two villages, Luuditsa (which combines the former Luuditsa and Liivtšülä) and Jõgõperä. The two villages are only 4 kilometres apart, and their sub-dialects are very similar. Still, they are not completely identical, and the aim of this presentation is a systematic comparison of the two varieties.

Based on our field materials, collected in both villages in 2001–2012, we compiled a list of the most important phonological and grammatical features that distinguish Jõgõperä (J) from Luuditsa (L). It should be noted that there is no analysis of the Luuditsa Votic in the grammars (Ahlqvist 1856; Ariste 1968; Tsvetkov 2008), and in Агранат (2007) the data from Luuditsa and Jõgõperä Votic are not differentiated.

* The research was supported by the Russian Foundation for Humanities, project 12-04-00168a.

On the phonetic and phonological level, the main difference between the varieties is the degree of the apocope. In the Luuditsa variety, the short final *a/ä* was reduced to schwa (partial apocope), while in Jõgõperä only some speakers had partial apocope, and for others a full apocope was more typical (this type of apocope is also found in Tsvetkov (1995, 2008).

In morphology, the number of differences is considerably greater. The list of features distinguishing the varieties includes:

In the nominal morphology:

a) the loss of allative-adessive opposition in Luuditsa: (J) *najzeɯ* ‘wife:ADESS’, *najzeɯe* ‘wife:ALL’ vs. (L) *najzeɯE* ‘wife:ADESS/ALL’;

b) the development of a short form of the illative (without the *-se* marker) in Luuditsa: (J) *mettsäse* ‘forest:ILL’, *mettsijse* ‘forest:PL.ILL’ vs. (L) *mettsä* ‘forest:ILL’, *mettsije* ‘forest:PL.ILL’;

c) the spread of secondary geminates in partitive and illative forms of Luuditsa Votic: (J) *raha* ~ *rahha* ‘money:PART’, *rahase* ‘money:ILL’ vs. (L) *rahha* (but not **raha*) ‘money:PART’, *rahha* ‘money:ILL’;

d) the markers of the genitive and partitive plural: (J) *inimisij* ‘person:PL.GEN’, *inimisijt* ‘person:PL.PART’ vs. (L) *inimisije* ‘person:PL.GEN’, *inimisij* ‘person:PL.PART’;

e) the negative pronouns: *mittäjt* ‘what:NEG.PART’ vs. *mittä* ‘what:NEG.PART’.

In the verbal morphology:

a) the use of non-plosive secondary geminates in Luuditsa verbal forms: (J) *avama* ‘open:SUP’, *avan* ‘open:PRS.1SG’ vs. (L) *avvama* ‘open:SUP’, *avvan* ‘open:PRS.1SG’;

b) different markers for the conditional: (J) *eläjajsejzin* ‘live:COND.1SG’, *menejzin* ‘go:COND.1SG’ vs. (L) *eläjäjsizin* ‘live:COND.1SG’, *menizin* ‘go:COND.1SG’;

c) the loss of the *-D* ending in the active past participle marker in Luuditsa: (J) *elännüD* ‘live:PRTACT’ vs. (L) *elännü* ‘live:PRTACT’.

Our analysis shows that although closely located, the Jõgõperä and Luuditsa varieties demonstrate a number of significant differences. The Luuditsa Votic shows more traces of the Ingrian in-

fluence than the Jõgõperä Votic, which might be the result of a more random mixture of the Votic and Ingrian population in the Luuditsa village.

References

- Ahlqvist, A. 1856: Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning. Helsingfors.
- Ariste, P. 1968: A grammar of the Votic language. Ed. Th. A. Sebeok. Bloomington; The Hague.
- Ernits, E. 2005: Vadja keele varasemast murdeliigendusest ja hilisemast hääbumisest. – Piirikultuuriq ja -keeleq. Konvõrents Kurgjärvel, 21.-23. rehekuu 2004. Toim. K. Pajusalu, J. Rahman. Võro, 76-90.
- Tsvetkov, D. 1995: Vatjan kielen joenperän murteen sanasto. Toim. J. Laakso. Helsinki.
- Tsvetkov, D. 2008: Vadja keele grammatika (Эсимейн' ваддя чээле грамаатикк. Первая грамматика водьского языка, 1922). Toim. J. Viikberg. Tallinn.
- Агранат, Т. Б. 2007: Западный диалект водского языка. Москва; Гронинген.
- Вийтсо, Т.-Р. 1982: Основные проблемы фонологической структуры прибалтийско-финских языков и ее истории. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Таллин.

**Open-Source Morphological Parsers for Uralic
Minority Languages, one of many open-source under-
takings financed by the Kone Foundation “Language
Programme” in Helsinki
between 2012–2016**

Jack Rueter

University of Helsinki
rueter.jack@gmail.com

We live in a time when researchers and the general public alike have access to a wide range of information available over the World Wide Web. For some, it may seem that there is no end to the available data. Others, on the contrary, are quick to note that very little has been done to allow equal availability, searchability and access for less populous language groups. As members of the Balto-Finnic community, we may also be aware of a dearth of material and documentation available on the language forms spoken in this part of the world – today and a hundred years ago. We are concerned that the multilingual world, in which we live, is diminishing, and that the cultural information available to our forebears will not be transferred to our children’s children unless we, researchers and public united, do something about it.

The Kone Foundation demonstrates concern for the unstable state of our multilingual world. Evidence of this concern can be seen in the Foundation’s Language Programme (in Finnish: Konen Säätiön kieliohjelman 2012–2016; also English and Russian translations are available), which was published at the beginning of 2012. The resolution of the Kone Foundation to do something about our dwindling cultural and linguistic resources is witnessed in the “Sukukielten digitointiprojekti” (Uralic Language Digitization Project) that begun as a library pilot in 2012, the long list of Stipends granted in December of 2012 (Myönnettyt apurahat) and allocated grants (Kone Foundation specially allocated grants) for digital language resources and data mining in March 2013 (there is still time to apply).

The Open-source Morphological Parsers for Finno-Ugrian (Uralic) Minority Languages project endeavours to create finite-state transducers for at least five languages during the years 2013 and 2014 using the Sami-language infrastructure at Giellatekno in Tromsø, Norway. Our primary languages are: Hill Mari, Livonian, Livvi (Olonets Karelian), Moksha and Nenets, but additional work is also being carried out on other members of the language family. The most extensive links are available at Giellatekno (Sami languages), above, but analogical links parallel to those in our primary languages can be found in Finnish (e.g., Ingrian, Veps, Kveen, etc.; see *Avoim morfologia URJ*).

The finite-state transducers will bring us closer to several facets of open-source language documentation: Text recognition, spell-checkers, dictionaries, grammars (CG), machine translation (Apertium), etc.

In preparation for the Uralic Language Digitization project, above, a transducer has been constructed for Ingrian language text recognition utilising the text (*JUNUS, V. I. 1936: IZORAN KEELEN GRAMMATIKKA.*) There are five wordlists available, at the bottom of the page (*Avoim morfologia URJ inkeroinen*). Similar work is underway to facilitate text recognition of Veps (school books of the 1930s); Hill Mari, Meadow Mari, Erzya, Moksha and perhaps Shoksha (school books from the 1930s and newspapers from the 1920s and 1930s), and this might also be a means of contributing to Livonian data mining.

Spell-checkers are automatically generated simultaneously with the morphological parsers, which demonstrates the extent of infrastructure work already completed at Giellatekno in facilitating Helsinki Finite-State Transducer Technology (HFST) as well as the work done with the open-source Finnish language tools (*Voikko*) in LibreOffice.

One particular constituent of the finite-state transducer is a lemma-and-stem list of no less than 20,000 words. In addition to continuation lexica ensuring full paradigms are produced for each lemma, there are Finnish glosses of each lemma. This is the beginning or continuation of existing X-language-Finnish dictionaries.

In summary of what is being done in open-source morphology for Uralic minority language, a demonstration will be given featuring what can be done in just two months for Livonian on the basis of well-formulated data available in the new Livonian-Estonian-Latvian Dictionary of 2013.

References

- Apertium – <http://www.apertium.org/>
Avoin morfologia URJ – <http://www.ling.helsinki.fi/~rueter/urj-spell-index.shtml>
Avoin morfologia URJ inkeroinen –
http://www.ling.helsinki.fi/~rueter/UrjSpell/izh_fi.shtml
CG – http://beta.visl.sdu.dk/constraint_grammar_languages.html
Giellatekno – <http://giellatekno.uit.no/>
HFST – <http://www.ling.helsinki.fi/kieliteknologia/tutkimus/hfst/>
Kone Foundation specially allocated grants –
<http://www.koneensaatio.fi/en/grants/allocated/>
Konen Säätiön kieliohjelma 2012–2016 –
<http://www.koneensaatio.fi/fi/apurahat/kieliohjelma/>
Myönnetyt apurahat –
<http://www.koneensaatio.fi/fi/apurahat/myonnetyt/2012/>
Uralic Language Digitization Project –
<http://www.kansalliskirjasto.fi/kokoelmatjapalvelut/digitaalisetko-koelmat/finnougric.html>
Voikko – <http://voikko.sourceforge.net/>

Mõista, mõista, mis see on? *Ozoiduz ja tabändöks*

Kristi Salve

Tartu

kristi.salve@gmail.com

Ettekandes vaatlen kahe läänemeresoome rahva – vepslaste ja liivlaste mõistatusi. Miks just need rahvad? Esiteks sellepärast, et Tiit-Rein Viitso on ise uurinud neid keeli. Vepsa keelele oli ta pühendunud oma uurijatee alguses, kandidaaditöö kirjutamise aegu. Selle huvi kaassaaduseks võib lugeda vepsa rahvaluule helisalvestusi, mis on praegu Eesti Rahvaluule Arhiivis hoitavatest kõige varasemad. Nüüdseks on liivi keel ilmselt õpetlase suurim armastus, mille värskem vilj on mullu koostöös Valts Ernštreitsiga valminud-ilmunud väga mahukas ja hea sõnaraamat.

Teiseks on liivlased ja vepslased mitmes suhtes hästi võrreldavad: mõlemad paiknevad ju läänemeresoome perifeerias, mõlema rahvakultuuri on jõuliselt mõjutanud üks naaberrahvas. Ühtlasi on need kaks rahvast teiste läänemeresoomlaste seas ühtmoodi vaese sugulase osas, sest nende suulises pärimuses puudub regilaul.

Miks aga olen kõigi rahvaluuleliikide seast valinud mõistatused? Kõigepealt muidugi sellepärast, et tegemist on äärmiselt põneva žanriga. Mõistatused juurduvad ürgses maagias ja on ühtlasi meelelahutuslikud, nad on väga rahvusvahelised, aga samas tihedalt seotud keelega. Täiendavaks põhjuseks võib pida mu vanuigi tärganud huvi selle rahvaluuleliigi vastu. Varasemalt olen vaadelnud näiteks eesti ja läti mõistatuste vahelisi suhteid. Käesoleva ettekande teemaga on otsesemalt kõrvutatav artikkel, milles võrdlesin kahe eesti keelesaare – leivude ehk Koiva maarahva ja Kraasna maarahva mõistatusi, kellest esimesed on olnud (nagu liivlasedki) tugeva läti ja teised (nagu vepslasedki) vene mõju all. Tööd hõlbustas kummagi materjali nappus, nii et oli võimalik kõiki tekste üksahaaval vaadelda ja kaaluda küsimust igatühe algupärasusest või laenuisusest.

Käesolev võrdlus jääb paraku üsna esialgseks katseks ega saa pretendeerida pädevatele järeldustele. Kuigi eesti omadega võrreldes on liivi ja vepsa mõistatusi talletatud imevähe, on nende hulk siiski palju suurem, kui ettekandes võimalik vaatlusele võtta. Üritangi praegu ainult piiratud materjali põhjal vaadelda eeskätt kummagi rahva mõistatuste paralleele teistel rahvastel. Osalt olengi saanud kasutada eesti mõistuste teadusliku väljaande (EM) lisakõidid ja registreerinud selle põhjal näiteid väga mitmesugustest vastegruppidest: eesti-liivi-läti, eesti-liivi, eesti-karjala-vepsa-vene jne. Muidugi on päris paljud mõistatused tuntud nii liivlastel, vepslastel, eestlastel ja teistel läänemeresoomlastel, samuti ka venelastel ja lätlastel ja muudelgi rahvastel. Kokkukuuluvuse ja võimalike laenusuhete tuvastamiseks on kasulik mitte piirduda tüübiga, vaid jälgida ka selle erinevaid redaktsioone.

Peale EM käsikirjale tuginemise olen noppinud kummagi rahva mõistatuste seast niisuguseid, mida eestlased ei tunne, ja selgitanud nende esinemist lätlastel ja venelastel. Sealjuures on sõelale jäänud nii liivi kui vepsa mõistatusi, mis vähemalt kasutada oleva ainese põhjal näivad olevatki vastetud. Paraku on taas tegu esialgsete tähelepanekutega.

Paralleelide otsimise kõrval pööran tähelepanu ka *ozoiduzte* ja *tabandõkste* struktuurile, tehes sedagi võrdlevalt neid mõjutanud naabrite, kuid ka teiste läänemeresoomlaste mõistatustega.

Eriliselt jälgin läänemeresoomlaste folkloori ühe keskse kunstivõtte – algriimi esinemist liivi ja vepsa mõistatustes. Algriimi kõrval jäävad vaateväljale ka teised tihedalt keelega seotud heakõla saavutamise vahendid: lõppriim, onomatopoeetilised sõnad, sõnapaarid jne.

Liivi ja vepsa mõistatustest pole sellist akadeemilist publikatsiooni nagu mõlema rahva vanasõnadest, mis valmisid Tiit-Rein Viitso tõhusal osalusel.

Vadja mõistatused on ilmunud, eesti mõistatused on ilmunud. Küllap peaks vanasõnaprojekti eeskuju järgides võtma ette ka vepsa ja liivi mõistatuste avaldamise, muidugi taas Tiit-Rein Viitso asjatundlikule abile lootes. Tõsise uurimistöõ alustamiseks on need väljaanded vältimatult vajalikud.

Academia, Policy and the Veps: different metaphors of language

Laura Siragusa
University of Tartu
laura.siragusa@ut.ee

The Veps are a Finno-Ugric minority within the Russian Federation. They live in a compact territory, which is administratively separated (that is, the Republic of Karelia, Leningrad and Vologda oblasts). Their language is classified as *severely endangered* by UNESCO.

A group of scholars and activists from the Academy of Sciences in Petrozavodsk (Republic of Karelia) has been leading the Vepsian revival movement since perestroika. Their work aims to reverse language use trends, since the Vepsian language was transmitted less and less among the generations. Therefore, the group created a standard Vepsian and began promoting it at school. In their enterprise, they have matched the wider political and academic discourse on language shift, according to which the dominant language will ultimately assimilate the language of the minority group. Such a paradigm stems from the shared biological metaphor of a language that finds its origin within the tree-of-life representation of languages of the nineteenth century. Despite its linguistic as well as political benefits, such a model anthropomorphises a language and views it as an independent being with its own lifecycle.

This presentation aims to challenge such a metaphor by addressing some traditional epistemologies and language use among Vepsian villagers. The presentation will be twofold. In the first part I demonstrate how the Veps appear not to separate language from life but to understand it as intimately connected to everyday life. Borrowing Sapir words, the Veps demonstrate how to make sense of the world through language. In the second part, the Vepsian optimistic views of language and its usage will be presented

as an example of grassroots perception of the heritage language that seems to collide with that of the policy-makers and academia.

With this presentation, I hope to open up a debate on possible ways to describe language shift by not necessarily employing such a negative and detached description of language.

Karjalaiset – omaa kansaa vai tasavallan paikallisväriä? Karjalan- ja venäjänkielisten sanomalehtien tapa kuvata karjalaisuutta

Outi Tánzos
Helsingin yliopisto
outi.tanczos@helsinki.fi

Esitelmässäni kerron Karjalan tasavallassa julkaistavia karjalan- ja venäjänkielisiä lehtiä koskevasta media-analyysistä, jonka tein ELDIA (European Language Diversity for All) -hanketta varten. ELDIA on kolmivuotinen, kansainvälinen ja monitieteinen tutkimushanke, joka saa rahoituksensa Euroopan Unionin 7. puiteohjelmasta. Sen tavoitteena on edistää, uudelleenarvioida ja ymmärtää uudella tavalla yksilön ja yhteiskunnan monikielisyyttä. Olin osana ELDIAN media-analyysiryhmää, johon kuului neljäntoista eri kielen tutkijoita. Tutkimuksen kohteena oli monikielisen yhteisön media eli vähemmistökieliset ja vähemmistökielten puhuma-alueen enemmistökieliset viestintävälineet. Pääpaino oli painetussa mediassa. Ryhmällä oli yhteinen ohjeistus analyysia varten, jotta se voitiin myöhemmin liittää osaksi ELDIAN laajaa loppuraporttia, joka kuvaa kunkin kieliyhteisön nykytilaa.

Media on julkinen tila, joka voi tarjota vähemmistölle mahdollisuuden ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan sekä huolehtia oikeuksistaan. Usein vähemmistömedian merkitys identiteetin vahvistajana sekä kielen säilyttäjänä ohittaa sen tiedonvälityksellisen merkityksen. Toisaalta enemmistömedian välittämät asenteet ja arvostukset saavat suuren painoarvon, ja mikäli niiden välittämä suhtautuminen vähemmistöön tai vähemmistökieleen on välinpitämätön tai negatiivinen, tämä voi vaikuttaa myös vähemmistön edustajien ajattelutapaan ja arvoihin. Tiedotusvälineiden välittämät sisällöt siis paitsi heijastavat myös muokkaavat taustayhteisönsä arvoja.

Analyysin teoreettisena viitekehyksenä oli kriittinen diskurssi-analyysi (CDA) ja lähtökohtana ajatus, jonka mukaan media tuot-

taa ja muokkaa vähemmistö- ja enemmistöyhteisöjen välisiä valtasuhteita, ja sillä on keskeinen rooli myös vähemmistökielen säilyttämisessä. Kriittinen diskurssianalyysi on joustava työkalu monenlaisten sosiaalisten ilmiöiden ja epäkohtien tarkasteluun. Se korostaa tekstin asemaa kontekstissa ja sen yhteyttä toisiin teksteihin ja tekstinulkoiseen maailmaan. Koska kielenkäyttö nähdään ympäristöä muokkaavana sosiaalisena toimintana, kriittisen diskurssianalyysin käyttäminen työtapana antaa mahdollisuuden löytää teksteistä epätasa-arvoisia tai epäoikeudenmukaisia valtasuhteita sekä yrityksiä vahvistaa tai kyseenalaistaa näitä suhteita.

ELDIAn media-analyysissa erityisen kiinnostuksen kohteena oli vähemmistö- ja enemmistömedian suhde. Aineiston avulla haluttiin tarkastella muun muassa sitä, millä tavoin enemmistömedia mahdollisesti vaikuttaa vähemmistömedian rooliin ja sisältöön ja millaisessa vuorovaikutuksessa enemmistö- ja vähemmistömedia ovat keskenään, kuinka vähemmistön edustajia ja vähemmistökielen merkitystä kuvataan tarkastelluissa viestimissä ja miten esimerkiksi vähemmistökielen säilyttämiseen liittyvät valta- ja vastuusuhteet esitetään. Nämä kysymykset ovat yhteydessä ELDIAn pyrkimykseen ymmärtää paremmin vähemmistöjen ja enemmistöjen kohtaamisia ja vuorovaikutusta.

Karjalankielinen media edustaa pienen kielivähemmistön paikallislehtityyppistä painettua mediaa, jota käytetään paitsi tiedonvälityksen tarkoituksiin, myös kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Sitä käytetään myös oppimateriaalina kouluissa. Tutkimuskohteenani oli vienankarjalaksi ilmestyvä Vienan Karjala ja livviksi ilmestyvä Oma mua. Molemmat ovat aiemmin ilmestyneet kahden viikon välein, nykyään ne ilmestyvät viikoittain. Venäjänkielistä paikallismediaa edustivat Petroskoissa julkaistavat viikkolehdet Karelskaja Gubernija ja Kurier Karelii. Kävin läpi näissä lehdissä vuosina 1998, 2004, 2010 ja 2011 julkaistua aineistoa yhteensä yhdeksän kuukauden ajalta. Nämä ajanjaksot olivat suurelta osin yhteisiä koko media-analyysiryhmälle. Eri vuosien oli tarkoitus tuoda tutkimukseen pidempi ajallinen perspektiivi ja tuoda esiin myös mahdollista muutosta. Esitelmässäni

keskityn kuvaamaan analyysiprosessia ja esittelen muutamia analyysin tuottamia keskeisimpiä havaintoja.

Belief narratives about nature spirits in Votic folklore: textual analysis and some contextual considerations

Ergo-Hart Västriik
University of Tartu
ergo-hart.vastrik@ut.ee

This presentation aims to map basic narrative plots and motifs about nature spirits in Votic folklore. The corpus of Votic belief narratives contains a variety of texts about encounters with animistic spirits that were located by narrators in various water bodies, wetlands and forests. As stated by Paul Ariste (1958: 37), the most archaic vocabulary in Votic to denote nature spirits include the nouns *emä* ‘mother’ and *isä* ‘father’ (for example, *mettsä-emä*, *metts-emä*, *maa-emä*, *maa-isä*, *soo-emä*). According to the belief narratives recorded between 1925 and 1980, spirits attached to a certain locality were also described as hosts or masters of a particular domain – this idea is presented in vernacular terms like *peremeez* and *altiaz/haltiaz/haltialain* (for example, *mettsää peremeez*, *mettsä-altiaz*, *metshaltialain*, *mettsäläin*). The Votic folklore corpus vividly illustrates the process of demonisation of nature spirits as one can find a variety of texts in which supernatural encounters in the forest are associated with demonic beings like *mettsä-elokaz*, *mettsä-haamo*, *mettsää paha*, *pahapooli*, *pahaa voima* or *paha* (see, for example, Ariste 1977: 140-151). However, the supernatural is not only manifested through encounters with supernatural beings, but also in certain locations, places where people get lost in the forest.

Narrators’ encounters with forest and bog spirits were mainly visual, although there were also audible encounters. In the belief narratives in which personified being was described, forest spirits were portrayed more often in anthropomorphic form, although the majority of the texts share only some characteristics. In a few texts, activities like crying or lamenting, clapping hands or ma-

king some other noise are mentioned. The number of beliefs and narrative plots related to the forest spirit in Votian folklore is limited. We can find texts about the requirement to greet the forest or forest spirit when going to pick berries or mushrooms (saying certain greeting phrases and to giving a symbolic offering to the forest spirit). The best developed plots in the Votian folklore corpus include legends and memorates about getting lost in the forest and meeting anthropomorphic forest spirits (or an evil spirit) who feeds the lost person with bread that later turns out to be dried cow dung. These narratives contain motifs of miraculous long journeys in altered moods of consciousness and often have fatal endings.

References

- Ariste, Paul 1958: *emä ja isä vatjan kansanuskossa*. – Kalevalaseuran vuosikirja, 38, s. 29–38.
- Ariste, Paul 1977: *Vadja muistendid*. Emakeele Seltsi Toimetised, 12. Tallinn: Valgus.

Konditsionaali ajavormide käsitlusist karjala uusimais grammatikais

Jaan Õispuu

Tallinn

jaan.oispuu@mail.ee

Konditsionaal on indikatiivi, imperatiivi ja kasutusest taanduva potentsiaali kõrval üks karjala neljast kõneviisist. Konditsionaali sufiksi *-(i)si-* ~ *-(i)zi-* ~ *-(i)z'i-* ~ *-(i)ži-*, *-is* ~ *-is'* ~ *-iž* poolest on karjala liigitatud soome ja isuri keelega läänemeresoome nn kirderühma. Konditsionaali sufiks liitub vokaaltüvele, livvikarjala astmevahelduslikes verbides tugevaastmelisele vokaaltüvele, erandiks on keelesaarte Djorža murrak, kus sünkoobist tingituna võib konditsionaali sufiks liituda konsonanttüvele, nt *l'öwd'zīt* 'sa leiaksid', *käškHz'īm* 'käsiksime'.

Karjala grammatikakirjanduse ajaloo algus – sealhulgas konditsionaali ajavormistiku käsitluste ajalugu – ulatub aastasse 1880, mil Arvid Genetz vaatles karjala keele muude küsimuste kõrval ka konditsionaali ajavorme. Erinevalt päriskarjalast ja lüüdist ning teistest läänemeresoome keeltest, kus konditsionaali ajavormidena on traditsiooniliselt nimetatud preesensit (nt päriskarjala *mie laulazin* 'ma laulaksin') ja perfekti (*mie olizin laulan(nun)* 'ma oleksin laulnud'), kohtab livvikarjalas sarnaselt vepsa murretega konditsionaali neljal erineval kujul, nt livvi: *müö sano-zi-mmo* 'me ütleksime', *müö sano-nu-zi-mmo* 'me öelnuksime', *müö oli-zi-mmo sanonuh* 'oleksime öelnud', *ollu-zi-mmo* (< *ol-nu-zi-*) *sanonuh* 'oleksime öelnud, sõna-sõnalt: olnuksime öelnud'.

Ettekande eesmärgiks on heita pilk 1990. aastate lõpus ilmunud muutustele karjala konditsionaali ajavormide käsitlemisel ja tõlgendamisel: 1990. aastate lõpust alates on karjala grammatikasse ilmunud varasemast erinev terminikasutus kuni konditsionaali ajavormide põhimõtteliselt uutmoodi tõlgendamiseni välja. Tulemuseks on segadus: konditsionaali ühte ja sama vormi nime-

tavad erinevad autorid oma grammatikais erinevalt. Erand pole ka ühe ja sama autori erinev terminikasutus oma eri aegadel avaldatud grammatikais või grammatikaalaseis artiklis. Nii mainib Pekka Zaikov 1987. aastal ilmunud õppevahendis „Karjalan kielen murreoppia” päriskarjala, livvi ja lüüdi andmestikule tuginedes konditsionaali ajavormidena preesensit ja perfektit (lk 114–115). 2002. aastal ilmunud valgumere karjala grammatikas „Karjalan kieliooppi 5–9” aga eitab Zaikov konditsionaali preesensi olemasolu ning nimetab selle imperfektiks (nt *tulizimma* ‘me tuleksime’) ja perfektit pluskvamperfektiks (*olizimma tullun* ‘oleksime tulnud’) (lk 82–85).

Uuemate livvikarjala grammatikate autorid (Ludmila Markianova, Raija Pyöli) esitavad järjekindlalt konditsionaali neli ajavormi – preesensi, imperfektit, perfektit ja pluskvamperfektit (vt L. Markianova „Karjalan kieliooppi 5–9”, 2002, lk 130–141; R. Pyöli „Livvinkarjalan kieliooppi”, 2011, lk 95). Tekib küsimus, mil määral neli konditsionaali ajavormi tänapäeva livvikarjalas tegelikult kasutusel on.

Livvikarjala 1990.–2000. aastail avaldatud ilukirjanduslike proosatekstide grammatiline analüüs näitab, et konditsionaali kasutussagedus on vormiti väga erinev. Analüüsi aluseks on livvi kolm proosaraamatut (vt skeem 1): OM = Olga Mišina „Marin kukku” (Petroskoi: Verso, 2003); PS1 = Pjotr Semjonov „Puhtasjärven Maša” (Petroskoi: Periodika, 2004); PS2 = Pjotr Semjonov „Ildaizen vuottajes” (Petroskoi: Periodika, 2001).

Skeem 1. Konditsionaali ajavormide esinemus tänapäeva livvi ilukirjandusproosas (%).

	Preesens	Imperfekt	Perfekt	Pluskvamperfekt
OM	64,76	32,19	3,05	0
PS 1	77,63	15,79	2,67	3,91
PS 2	75,15	23,03	0,63	1,26

Артикль в водском языке: процесс грамматикализации

Татьяна Агранат

Институт языкознания РАН, Москва

tagranat@yandex.ru

Как известно, среди уральских языков только в венгерском есть настоящий артикль, а также в мордовских языках существует морфема, которую иногда называют пост-позитивным артиклем. Тем не менее, уже довольно давно было замечено, что в разговорных финском и эстонском языках указательное местоимение *se* (фин.) = *see* (эст.) если не стало артиклем, то находится в процессе грамматикализации. При именах со значением места в такой функции выступают дейктические наречия.

В водском языке также существует указательное местоимение *se* (мн. ч. *ne*), обозначающее дальний дейксис и анафору. При именах со значением места употребляются указательные наречия серии дальнего дейксиса *siäl* 'там' / *sinne* 'туда' / *siält* 'оттуда', имеющие также анафорическую и катафорическую функцию.

Анализ текстов, записанных автором при полевой работе, показал, что это местоимение и эти наречия употребляются значительно чаще, чем это необходимо для выражения дейксиса и анафоры. Можно сказать, что их употребление избыточно, но оно не является обязательным, что свидетельствует о том, что процесс грамматикализации не завершился. Проиллюстрирую свою мысль короткими фрагментами двух текстов.

Текст 1.

1.	paraika	miä	te-i-l	rajata-n	ku	miä
	сейчас	я	вы-PL-AD	говорить-PRS.1SG	как	я

nä-i-n	sitā	õma	sukulais-sa
видеть-PST-1SG	этот-PART	свой	родственник-PART

Сейчас я вам расскажу, как я увидела своего родственника.

2. esimeis-sä	kõr-ta	miä	tä-tä	vassa	nä-i-n
первый- PART	раз- PART	я	он- PART	только	видеть-PST-1SG

õl-i-n	miä	tänä	voot-ta	sooma-z
быт-PST-1SG	я	сегодня	год-PART	Финляндия-IN

В первый раз я его только увидела, когда была в этом году в Финляндии.

3. tul-i-n	sinne	sooma-a	a	mi-ll	se
приезжать- PST-1SG	сюда	Финляндия- ILL	а	я-AD	этот

soomalain	nain	juttõ-b	tan'a
финский	женщина	сказать-PRS.3SG	Таня

tänävä	lee-b	sinu	se	sukulain	täll
сегодня	быть.FUT-3SG	ты.GEN	этот	родственник	здесь

me-i-l	võrõz-i-z	sooma-z
мы-PL-AD	гость-PL-IN	Финляндия-IN

Я приехала в Финляндию, а мне финская женщина говорит: «Таня, сегодня твой родственник будет здесь у нас в гостях, в Финляндии».

Текст 2.

1. enne	niku	se	perä	sõa	mei-l
раньше	как.бы	это	после	война.GEN	мы-AD

kassin kõig čülve-tt-i ville-d õzr-a
 здесь все сеять-IPS-PST знак-NOM.PL ячень-PART

kagr-a rüis-sä.
 овес-PART рожь-PART

Раньше, после войны, у нас здесь сеяли все злаки: ячень, овес, рожь.

2. siiz ku kõig valmissu-b niite-tt-i pan-t-i
 тогда как все зреть- жать-IPS- класть-IPS-
 PRS.3SG PST PST

vihko-a vihgo-d teh-t-i.
 сноп-PART сноп-NOM.PL делать-IPS-PST

Тогда, как все созреет, жали и клали снопы, снопы делали.

3. siiz õrõzi-j-õ ka ne kõig vihgo-d
 тогда лошадь-PL-GEN с эти все сноп-NOM.PL

veite-tt-i riiga-a.
 везти-IPS-PST рига-ILL

Тогда везли все снопы в ригу на лошадях.

4. riig-a üvässi lämite-tt-i štoby ne kõig
 рига-GEN хорошо топить-IPS-PST чтобы эти все

vihgo-d üvässi kuiva-st-i.
 сноп-NOM.PL хорошо сохнуть-IPS-PST

Ригу хорошо протапливали, чтобы все эти снопы хорошо просохли.

5. siiz	pan-t-i	ne	kõig	vihgo-d	maa-лл.
тогда	клясть-	эти	все	сноп-NOM.PL	пол-AD
	IPS-PST				

Тогда клали все эти снопы на пол.

Анализ водских текстов, записанных в середине 19 века А. Альквистом, показывает, что употребление *se* в то время было таким же, как сейчас. Например, в одной из сказок есть главный герой и его невеста. Рассказчик избегает собственных имен, главный герой всегда зовется *pojo* ‘парень’, а его невеста – *kõikkiaa noorepi tütär* ‘самая младшая дочь’. В тексте *pojo* встречается 34 раза, а *kõikkiaa noorepi tütär* – 16 раз, при *pojo* местоимение *se* стоит только дважды, при *kõikkiaa noorepi tütär* – во всех случаях, кроме первого появления в тексте, что естественно. *Se* не является обязательным, рассказчик его употребляет по своему вкусу.

Если *se* грамматикализуется в артикль, то процесс этот идет медленно, и трудно заметить изменения, происходящие за полтора века.

В докладе на корпусе примеров из нескольких синхронных срезов будет показан процесс грамматикализации дейктического местоимения и дейктических наречий в диахронии.

Сокращения:

AD – адессив

FUT – будущее время

GEN – генитив

ILL – иллатив

IN – инессив

IPS – имперсонал

NOM – номинатив

PART – партитив

PRS – настоящее время

PST – прошедшее время

PL – множественное число

SG – единственное число

Проект «Tervhen tulda vepsan male» – «В гости к вепсам»

Анна Анхимова

КРОО Союз вепсской молодежи Карелии Вепсан везад
Национальный музей Республики Карелия
safir.veps@yandex.ru

В 2011 году в Москве состоялось заседание жюри VIII грантового конкурса «Меняющийся музей в меняющемся мире», на котором были определены победители. Жюри Грантового конкурса определило 23 инновационных и социально значимых музейных проекта, которые получили финансовую, а также экспертную поддержку. В 2011 году на конкурс «Меняющийся музей в меняющемся мире» поступило 411 заявок из 74 регионов России. Участниками стали музейные организации федерального, республиканского, областного и муниципального уровня. Национальный музей Республики Карелия победил в номинации «Музей и новые образовательные программы». Шелтозерский вепсский этнографический музей им. Р. П. Лонины является филиалом Национального музея РК.

Сроки реализации проекта: сентябрь 2011 – сентябрь 2012 гг. Масштабность: территория проживания северных вепсов в Республике Карелия.

Цель проекта: сохранение и актуализация этнической культуры вепсов. Музей в селе Шелтозеро, помимо музейных функций, выполняет роль этнокультурного центра: мастер-классы по традиционным ремеслам, семинары, конференции, языковые курсы. Продукты проекта: мультимедийный диск, «ликбез» с привлечением ресурсов территории. Деятельность по проекту происходила на базе Национального музея Республики Карелия и Шелтозерского вепсского этнографического музея им. Р. П. Лонины.

Мультимедийный продукт стал уникальным образовательным ресурсом для вепских сел, в которых уже более 500 лет проживают представители коренного малочисленного народа России – вепсы. Современные технические средства предоставляют новые возможности для формирования интереса у детей к изучению края, а взрослым предлагают различные варианты проведения уроков, встреч, занятий, олимпиад. В мультимедийном продукте представлены повседневные и уникальные предметы вепского быта, технологические процессы традиционных ремесел, аудиозаписи причитаний, песен, заговоров, сказок, пословиц и поговорок. Мультимедийный продукт разрабатывается с использованием современных технологий, вепского, русского и английского языков, масштабируется под любое оборудование. Благодаря внедрению мобильной информационной системы, мультимедийная программа будет использоваться для организации выездных занятий в детских садах, школах, домах культуры. Проект направлен на формирование единого информационно-образовательного ресурса по вепсам.

Численность вепсов катастрофически падает: в 1926 г. – 33 тыс. чел., в 2002 г. – 8240 чел., 2010 г. – 5936 чел. Вепсы включены в перечень коренных малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока РФ. Сейчас наблюдается «разрыв поколений» в передаче языка, традиций и культуры между старожилками края, детьми и внуками. Команда проекта включает в себя ученых и специалистов по языку, истории и культуре вепсов, членов общественных организаций среди городского и сельского населения, специалистов в области программирования и дизайна. 70% команды владеют родным вепским языком.

Продвижение продукта включает в себя информирование общественности через печатные материалы на русском и вепском языках, сюжеты, пиар-акции с использованием «табличек слов и устойчивых выражений» (рейсовые автобусы, административные здания, общеобразовательные учреждения, дома культуры, «окружающая среда»).

Теперь у вепсов появился новый мультимедийный ресурс, где можно в игровой форме узнать о быте вепсской семьи или построить свое генеалогическое древо, поиграть в пазлы или перевертыши, познакомиться с вепским фольклором или традиционными ремеслами.

Дневник проекта –

<http://museum.fondpotanin.ru/diaries/13949/description/>

Возраст женщины в вепских традиционных представлениях: границы и свойства

Ирина Винокурова

Институт языка, литературы и истории Карельского
научного центра РАН
irvin@sampo.ru

Возраст – неотъемлемая категория любого социума. Для каждой культуры этноса характерны определенные представления о возрастном процессе, количестве возрастных периодов, возрастной символике, поведении индивида того или иного возраста, взаимоотношениях людей разных поколений. Кроме того, эти представления демонстрируют взаимодействие традиций и инноваций, национальное и универсальное.

В вепской этнологии многозначная тема возраста исследована мало. В настоящем докладе на основе лингвистических и этнографических источников представлены итоги реконструкции системы представлений, с помощью которых вепское традиционное общество осмысляло отрезок жизненного пути женщины от вступления в брак. Один из итогов включает выявление «возрастов» женщины в вепском традиционном обществе и их границах, которое представляется делом сложным ввиду фрагментарности сохранившихся источников, в том числе половозрастной вепской терминологии.

В конце XIX – начале XX в. вепсы выделяли две фазы в жизни взрослой женщины.

1) *Mu'zäih* (*mu'zei*, *mo'zä*) – женщина в первый год замужества до появления первого ребенка или до появления первой дочери. Встречаются также локальные термины – *norik* (Шелтозеро, Каскесручей), *naihe* (северные и оятские вепсы).

Верхняя граница использования названий, как явствует из словарей, – рождение первого ребенка. Однако комплексное прочтение документов (фрагментарные этнографические данные и сравнительные материалы) позволяет утверждать, что в северновепсской традиции длительность функционирования этого термина зависела от пола первого ребенка: его обычно употребляли до рождения девочки, которая могла и не быть первенцем.

2) *Ak* – женщина после рождения первого ребенка или первой дочери. Верхняя граница употребления этого названия колеблется. Для вепсов повсеместно словом *ak* называлась замужняя женщина любого возраста, в том числе и пожилая, до самой смерти. В некоторых деревнях южных и вологодских вепсов *ak* именовали женщину до периода старости (*vanhuž, rouhuž*), с наступлением которой она получала названия, заимствованные из русского языка: *tamš* или *bab* ‘старуха, бабушка’.

Определению границ перехода от одного женского возраста к другому помогают ритуалы. У вепсов наиболее насыщенным ритуалами был переход от молодости (*ñiižñe* ‘девушка’) в первую женскую взрослую стадию (*muřžaiñ* ‘молодуха’). В основном эти ритуалы были сосредоточены в послевенчальном цикле свадьбы, проходившем в доме жениха, и делились на две группы: до первой брачной ночи и после нее.

К первой группе ритуалов относились следующие: первая встреча с «новыми родителями» на пороге дома жениха; приобщение к новому семейному очагу; изменение внешнего облика (прически и одежды) и смотрины по этому поводу; укладывание с молодым на брачное ложе, подчеркивающее новое зависимое положение молодухи от власти мужа; ко второй группе – битье горшков, переодевание, водные обряды, смотрины (по поводу биологического изменения молодухи).

С появлением первого ребенка молодая получала новое название – *ak* ‘баба’ и вступала во вторую взрослую стадию. Выявляется только один обычай, демонстрирующий ее

переход в новый биосоциальный статус: *pahnad* – посещение роженицы замужними родственницами и соседками.

Поскольку *ak* у вепсов повсеместно одновременно означает женщину и старуху, достаточно сложно определить женский переход в период старости (*vanhuž, rouhuž*). Анализ некоторых обрядов заставляет предположить, что показателем наступления старости женщины могло быть вступление в брак детей, меняющее и ее социовозрастной статус. Например, в северновепских деревнях банный ритуал объединял два поколения взрослых – молодоженов и родителей. После новобрачных в бане мыли свекровь, иногда вместе со свекром. Затем их катали в санях по деревне. Наши предположения подтверждают материалы по карелам. У северных карелов женщину, которая родила ребенка (вар. дочь), переименовывали сначала в *naini* ‘женщина’, ‘жена’, а затем, когда она становилась свекровью, ее начинали звать *akka*. Банный ритуал «рождения» свекрови зафиксирован у людиков. Он включал многие аналогичные обрядовые действия, что и при превращении в молодуху: банное мытье, переодевание, смотрины, восхваления, катания по деревне.

Без сомнения, женщина считалась старой с появлением внуков. С этого момента ее начинали называть *bab*. В вепсской традиции известны обряды, в которых участвовали три поколения (бабушка, мать, внук).

В народных представлениях женщина наделялась как плодородными и исцеляющими, так и вредоносными свойствами. Такой взгляд на женщину объясняет ее участие в некоторых обрядах или изгнание из них.

**”Virantanaz” – ik vepsläine epos?
(ezmäine kodv vepsläižen eposan lomizes)**

**”Virantanaz” – эпос на вепском?
(Первый опыт создания вепскоязычного эпоса)**

Нина Зайцева

Институт языка, литературы и истории Карельского
научного центра РАН
zaitseva@sampo.ru

Список научных, общественных мероприятий, мер государственной поддержки, которые направлены на возрождение языка и культуры малочисленного вепского народа, письменность на котором была воссоздана в 1989 г., достаточно обширен, хотя однозначно утверждать, что полученные результаты активно воздействуют на процесс возрождения народа, сложно. В настоящее время можно наблюдать даже некоторый спад в процессах ревитализации. Национальная общественность стремится переломить эту ситуацию, используя в своей деятельности различную методику работы. В 2012 г. перечень событий был пополнен вновь созданным и опубликованным эпосом «Virantanaz».

Как известно, вепский народ, к сожалению, не обладает богатым фольклорным наследием в виде каких-либо крупных текстов, тем не менее, имеются сборники вепских народных сказок, частушек, побасенок. Особое место занимают обрядовые причитания, являющиеся важными компонентами духовной культуры народа, которые впитали в себя особенные черты и характер языка вепсов. Изданный в 2012 г. сборник вепских свадебных, похоронных, внеобрядовых причитаний значительно пополнил лексический тезаурус младописьменного вепского языка и послужил своеобразной основой для эпоса.

Вепскоязычный эпос «Virantanaz», созданный в настоящее время, в своеобразный «постдиалектный» период и время заложения и укрепления письменной формы вепского языка, является сплавом фольклора, исторических преданий, современных научных изысканий и собственных наблюдений и фантазии автора как одного из представителей народа, на языке которого создан эпос. «Virantanaz» может отчасти свидетельствовать о возможности реконструкции некоторых эпических традиций народа в современных условиях и их развитии, их влиянии на формирование литературной формы языка младописьменного народа, а также быть некоей дополнительной мерой, которую можно привлечь для ревитализации малочисленного народа, его языка и культуры.

Лексико-семантическая характеристика прибалтийско-финской топонимии Восточного Обонежья

Екатерина Захарова

Институт языка, литературы и истории Карельского
научного центра РАН
katja.zaharova@mail.ru

Восточное Обонежье – это русская территория, культурные традиции которой сформировались в ходе славянского освоения «чуждских» территорий с последующим обрусением местного населения. Помимо славянских потоков, в формировании историко-культурной и этноязыковой целостности территории принимало участие и прибалтийско-финское население, что нашло отражение в русских говорах и топонимии данного региона, субстратный компонент которого определен исследователями как прибалтийско-финско-саамский.

Топонимический материал Восточного Обонежья, хранящийся в Научной картотеке топонимов ИЯЛИ, насчитывает около 10 000 географических названий, из которых более 20 % – топонимы с прибалтийско-финскими (карельскими и вепскими) истоками.

Хорошая сохранность субстратной топонимии данной территории связана, видимо, с ее редкой заселенностью и характером освоения, которое, по всей вероятности, не было плотным и массивным, а, наоборот, – постепенным и сопровождалось длительными контактами пришлого населения с местным, периодом двуязычия, в ходе которого и усваивалась топонимия.

Среди топонимов, имеющих нерусское происхождение, представлены практически все топонимные разряды – от гидронимов до микротопонимов; кроме того, выделяются те

же структурные типы, характерные в целом для субстратной топонимии Русского Севера.

Помимо исследования структуры субстратной топонимии Восточного Обонежья, не менее важным является рассмотрение лексики, использовавшейся в топонимообразовании, т. к. разным группам населения свойственен свой набор характерных топооснов, отражающих определенную историческую эпоху и культурный уровень насельников края.

Лексика субстратной топонимии Восточного Обонежья представлена следующими группами: ландшафтная лексика; лексика, связанная с обозначением культурных объектов; лексика флоры; лексика фауны; квалитативная лексика; лексика, выражающая пространственные отношения.

Ландшафтная лексика – одна из самых значительных групп в топонимии исследуемой территории, т. к. она отражает реально существующие разновидности ландшафта, используемые местным населением для организации поселений и хозяйственной деятельности (Салмозеро, Саймега, Сельгозеро и др.).

Что касается лексики, связанной с обозначением культурных объектов, она встречается, в основном, в микро-топонимии и связана, прежде всего, с сельскохозяйственной деятельностью населения (Силдакарда, Ригозеро и др.).

Лексика флоры в местной топонимии представлена двумя подгруппами: дикие и культурные растения. При этом первая доминирует над второй. В топонимии закрепились лишь те названия травянистых растений, что использовались в хозяйственных целях (Вехкозеро, Рогозеро и др.), в отличие от произрастающих здесь пород деревьев, которые практически все представлены в местной топонимии (Педозеро, Кусозеро, Лепручей, Габнаволок, Райдозеро и др.). Топонимы с названиями культурных растений немногочисленны ввиду того, что возделываемые культуры часто сменяли друг друга, поэтому плохо закреплялись в названиях (Нагришнаволок и др.).

Наиболее популярными в группе «Лексика фауны» являются топоосновы гидронимов, в которых выступают наз-

вания рыб, что, вероятно, указывает на важную роль рыболовства в жизни местного населения (Лагнозеро, Сяргозеро, Вагнеручей и др.). Названия домашних животных, как правило, представлены в микротопонимии и связаны с местами, пригодными для выпаса скота (Войнасалма, Ламбаслахта, Орехнаволок и др.). Топонимы с названиями птиц и диких животных в своей основе не столь популярны на исследуемой территории (Коппалозеро, Реболахта и др.), что, скорее всего, объясняется тем, что многие из них были переведены на русский язык. По всей вероятности, в воспринимающей русской топонимической системе имелись соответствующие модели, что является одним из важных условий переводимости прибалтийско-финских топонимов.

Скорее всего, то же обстоятельство сказалось и на малочисленности топонимов прибалтийско-финского происхождения в группах с качественными основами (Вирозеро, Кильпога, Пичаручей и др.) и лексикой пространственных отношений (Перпалда и др.).

Анализ топонимического материала субстратного происхождения территории Восточного Обонежья показывает, что значительная часть географических названий восходит к доприбалтийско-финскому источнику и поэтому до сих пор остается неэтимологизированной. Что же касается топонимов прибалтийско-финского происхождения, здесь выделяется группа названий, основы которых восходят к общему для всех прибалтийско-финских языков словарному фонду и допускают как вепскую, так и карельскую интерпретацию. Но наравне с обозначенными группами топонимов, обнаружился целый ряд географических названий, основы которых можно дифференцировать на имеющие вепские или карельские истоки: так, вепский субстрат доминирует в южной части Восточного Обонежья, на границе Пудожского и Вытегорского районов, а также в бассейне р. Водла и на Водлозере; в северной части Восточного Обонежья в субстрате присутствует саамский, но просматривается и карельский элемент; на территориях, примыкающих к восточному

берегу Онежского озера карельский субстрат сочетается с
вепским.

О некоторых особенностях ингерманландских финских диалектов*

Мехмет Муслимов
ИЛИ РАН, С-Петербург
mehmet@yandex.ru

1. Введение. Финские диалекты Ингерманландии в течение нескольких веков находились в контакте с близкородственными прибалтийско-финскими языками, водским и ижорским, а со второй половины XIX века и с эстонским. Это не могло не привести к взаимному влиянию прибалтийско-финских языков Ингерманландии друг на друга. В докладе мы опишем некоторые наиболее интересные региональные особенности различных ингерманландских финских диалектов. Материал для данного исследования был собран в 1999–2012 годах в основном на территории Ингерманландии (небольшая часть наших информантов – ингерманландские финны в Карелии, Эстонии, Финляндии и некоторых городах России).

2. Водские и/или ижорские черты в диалектах Западной Ингерманландии. О водских и/или ижорских особенностях в курголовском финском диалекте писала М. Леппик [Leppik 1975], о диалекте сойкинских финнов (дер. Vääräoja, Uusikylä) Р.Э. Нирви [Nirvi 1978]. Однако подобного рода особенности распространены гораздо шире, к вероятным водским заимствованиям или субстратной лексике можно отнести *valo* ‘навоз’, *rätti* ‘платок’ (оба слова встречаются в приходах Narvusi и Kattila), *liiva* ‘песок’ (Narvusi, Soikkola,

* Исследование проведено при поддержке гранта РГНФ 11-04-00172а «Системное описание фонологии, морфонологии и синтаксиса прибалтийско-финских языков Ингерманландии», гранта ACLS «Documentation of Finnic Dialects of Ingridia: Ingridian Dialectal Atlas», а также НОЦ ИЛИ РАН «Языковые ареалы России».

Kattila, Novasolkka), *panki* ‘ведро’ (Narvusi, Kattila, Novasolkka, Moloskovitsa), *pulmat* ‘свадьба’ (Narvusi, Soikkola, Kattila, Novasolkka, Moloskovitsa), *kalmot* ‘кладбище’ (Narvusi, Kattila, Soikkola, Novasolkka, Moloskovitsa, спорадически также Kupanitsa, Spankkova), *järky* ‘скамейка’, *suoja* ‘теплый’ (оба слова в Narvusi, Kattila, Novasolkka), *ilosa* ‘красивый’ (Kattila). К ижорским заимствованиям или субстрату можно отнести *uhlu* ‘ведро’ (Soikkola, Каргио, запад Тугö примерно до Ораниенбаума, частично Serepetta), *merta* ‘корзина’ (Soikkola, Kattila, Novasolkka, Каргио, дер. Yhimäki прихода Тугö). Из морфо(но)логических особенностей можно упомянуть императив 2Pl *-kaan* в Каргио (ср. с хэвасским ижорским *-kaan* ~ *-kain*), западноингерманландский (включая западную часть Молосковиц) тип *suвата* ‘любить’/1SgPrs *suvaан* (ср. с центральноингерманландским *suva(i)ta/suva(i)tsen*), а также супплетивную форму будущего времени от глагола *olla* ‘быть’ *lienen* ‘я буду’, распространенную вплоть до Молосковиц.

3. Эстонское влияние. Во многих случаях эстонское влияние трудно отграничить от водского, например, лексемы *pulmat*, *vihma*, *liiva* в финских диалектах могут быть заимствованы как из водского, так и из эстонского. К вероятным эстонским заимствованиям можно отнести *huntti* ‘волк’, зафиксированное у нижнелужских финнов, в дер. Suokylä/Дубровка и в приходе Kattila (дер. Viertevä/Вердия, Suugi Rasi/Ф.Россия, Kogovaisi/Караваево, Lempola/Раннолово).

4. Финские говоры Ижорской возвышенности. Особую группу финских диалектов Ингерманландии представляют говоры 6 приходов (Moloskovitsa, Kupanitsa, Spankkova, Kolpрана, частично Skuoritsa, запад Корина). Для этих говоров характерны окончания 1Pl *-mmo*, 2Pl *-tto*, а также лексема *kovamaito* ‘творог’, отчасти также *nästykki* ‘полотенце’ (в других диалектах ‘носовой платок’). Помимо этого, для данных говоров характерен также ряд особенностей, отсутствующих в соседних приходах (Тугö, Nietämäki, Tuutari, Venjoki, Inkere, Liissilä), однако отмеченных в более

далеких приходах, например *pelästy* ‘испугаться’ (vs. *pölästy*), *omena* ‘картофель’ (vs. *tarttu*), *retku* ‘тряпка’ (vs. *rötkö*)

5. Несколько важных изоглосс.

5.1. Дифтонгизация аа, ää. Можно различать «умеренную дифтонгизацию», происходящую только в первом слоге, и «радикальную», охватывающую и слоги дальше первого. В Западной Ингерманландии дифтонгизация отсутствует, в Центральной представлена «умеренная дифтонгизация». Изоглосса проходит примерно по линии Озертицы – Волосово – Бегуницы – Финские Голубовицы – Велигонты – Стрельна, кроме того, дифтонгизация отсутствует также в окрестностях Сиверской (дер. Vuiri/Выра, Lätä/Ляды, Riepitsa/Рыбицы, Iisaro/Изора, Läsälä/Лязево, Saasari/Заозерье). В Северной Ингерманландии эта изоглосса отделяет Valkeasaari и Naapakangas от остальной части. «Радикальная дифтонгизация» представлена в приходах Järvisaari, Markkova и отчасти Miikkulaisi.

5.2. Императив 2P1 -kai. Нирви [Nirvi 1960] зафиксировал такой показатель императива в приходах Järvisaari и Liissilä, однако по нашим данным он распространен гораздо шире. Этот показатель очень часто встречается в приходах Kelto и Rääruvä, широко представлен в Inkere, Markkova, Toksova, sporadически встречается в Vuole и Naapakangas.

5.3. Глаголы на -oi. По данным Нирви [Nirvi 1978], такие глаголы представлены в сойкинском финском и в приходе Tuutari, однако мы зафиксировали подобные глаголы также в приходах Liissilä, Nietämäki, Korina, Tyrö, Ropsu, Serepetta, Karjo. Обращает на себя внимание тот факт, что во всех этих приходах зурямейсет составляли значительную часть местных финнов. В наших материалах встретились следующие глаголы с основой на -oi: *uskoi* ‘верить’, *huhutoi* ‘полоскать’, *viskoi* ‘бросать’, *loikoi* ‘лежать’, *takkoi* ‘отбивать (косу)’, *hihhoi* ‘точить’, *hilloi* ‘разминать (напр. картофельное пюре)’, *leipoi* ‘замесить (тесто)’, *halkoi* ‘рубить (дрова)’.

Литература

- Leppik, M. 1975: Ingerisooime Kurgola murde fonoloogilise süsteemi kujunemine. Tallinn.
- Nirvi, R. E. 1960: Havaintoja Inkerin murteista. – Virittäjä, s. 369–371.
- Nirvi, R. E. 1978: Soikkolan äyrämöismurteesta. – Virittäjä, s. 345–354.

Вепский языковой субстрат в севернорусских говорах

Сергей Мызников

РГПУ имени Герцена в Санкт-Петербурге
myznikovs@rambler.ru

Если вепские по происхождению топонимические данные на территории Русского Севера имеют серьезную исследовательскую традицию, то вепские апеллятивные материалы в севернорусских говорах практически не изучались изолированно, а только в контексте прибалтийско-финского языкового воздействия на русский язык. На наш взгляд, в настоящее время имеется возможность дифференцировать вепские по происхождению данные из общеприбалтийско-финского типа.

Под вепским типом нами понимается та часть лексики прибалтийско-финского происхождения, которая этимологически возводится к вепским источникам. Поскольку ареальная дистрибуция вепского континуума наиболее широкая – от Обонежья до Заволочья, то и результаты его влияния на русские говоры наиболее значимы. Нами выделяется несколько видов вепского субстратного типа.

1. Вепский современный тип. Под таким типом нами понимается русская субстратная лексика, восходящая к этимонам, реально существующим в современном вепском языке. Эту группу слов характеризуют следующие параметры:

- а) форма и семантика русских слов в большой степени соответствует форме и семантики вепских этимонов;
- б) ареал таких слов связан с территорией проживания вепсов в настоящем либо в недалеком прошлом;
- в) довольно часто русские слова являются результатом адстратно-субстратного взаимодействия, ср.: **га́бу́к** ‘ястреб’,

при вепс. *habuk* ‘ястреб’; **б́онга** ‘омут в реке’, при вепс. *boŋg* ‘омут’ (СВЯ, 47); вариант с начальным [г] фрикативным, зафиксированный в Тихвинском районе – **у́йрус**, скорее всего, является результатом живого адстратного влияния смежных вепсских диалектов, ср. вепс. шим. *haŋg'uz* ‘рыба хариус’ (СВЯ, 107);

г) для вепсского языка довольно часто характерно наличие прибалтийско-финской единицы и обратного русского заимствования этой же единицы, Причем в смежных русских говорах возможно нахождение обеих единиц, ср. **л́уда** ‘каменистая мель’ (повсеместно на Севере), **л́ода** ‘то же’ (Бабаевский р-н, ПЛГО) вепс. *luda* (Шелтозеро Прионежского р-на) и *lodo* ‘мель на озере, реке’ (широкое распространение в вепсских диалектах) (СВЯ, 295, 300).

2. Вепсский собственно субстратный тип выделяется на основании формы и семантики, возводимых, по данным фонетических соответствий, к вепсским реконструированным образцам. Так, например, исходя из ареала, формы и семантики русских диалектных слов, вероятно, можно возвести к вепсским реконструируемым единицам следующие лексемы: **ни'дега** ‘завязка на косу’ к вепс. **nideh*, **ня'рега** ‘завязка на косу’, к вепс. **näreh*, при ливв. *näreh* ‘молодая сосна’, вероятно, вепсского происхождения; **л́удега**, к вепс. **ludeh*, при люд. *luda*, *lude* ‘завязка косы, полоска бересты’; **нўтья** ‘подпоры стога (иногда с развилкой на конце)’, **ню'тяги** «жерди вокруг стога, перевязанные веревкой» (СРНГ, 21, 329), возможно соотнести с вепс. **nüteh*, при вепс. совр. *nüt* ‘подпора к стогу’ (СВЯ, 370), кар. *nyte* ‘подпора в заборе’ (KKS, 3, 564), фин. *nyde*, *nyte* ‘подпора в заборе, в скирде, в стогу’, ливв. *nüte* ‘подпора в заборе’.

Вепсы: региональные особенности этнодемографических процессов (1930–2010 годы)

Зинаида Строгальщикова

Институт языка, литературы и истории Карельского
научного центра РАН
svoboda@onego.ru

Сравнительная характеристика этнодемографических процессов у вепсов, территория традиционного проживания которых к концу 1937 года была разделена между Карелией, Ленинградской и Вологодской областями, весьма отчетливо демонстрирует последствия различной этнонациональной политики по отношению к вепсам со стороны региональных властей. При весьма значительных общих потерях вепского населения (с 32 тыс. чел. в 1939 году до 6 тыс. к 2010 году), темпы их убыли в регионах различны. В Карелии численность вепсов за данный период снизилась: с 9,4 тыс. до 3,4 тыс. чел. (в 2,7 раза), в Ленинградской области – с 15,6 тыс. до 1,4 тыс. (в 11,3 раза), в Вологодской – с 5 тыс. до 0,4 тыс. (в 12 раз).

Власти Карелии, добиваясь от центральных властей с самого начала создания карельской автономии (1920 г.) передачи ей из Ленинградской губернии вепских поселений по юго-западному побережью Онежского озера, ссылались как на близость их к столице республики г. Петрозаводску, так и на этническое родство вепсов с карелами и финнами. Поэтому этническое развитие вепсов проходило в Карелии в ситуации их признания национальным «титულным» населением республики, хотя с конца 1930-х годов в стране был взят курс на проведение политики ассимиляции по отношению к нерусским народам. Крайне отрицательно на этнокультурное развитие вепсов и карел республики повлияло решение властей о признании финского языка официальным языком Карелии и запрете в конце 1930-х годов

использования карельской и вепсской письменности. Оно на полвека приостановило развитие письменной традиции на карельском и вепсском языках и надолго закрыло для них путь к развитию профессиональной культуры на данных языках. Языковая ассимиляция стала одним из важнейших факторов, способствующих снижению численности карелов и вепсов республики за счет смены их этнической идентичности.

В ситуации ассимиляционной модели этнонациональной политики страны, особенно жестко проводимой по отношению к малочисленным народам, более уязвимыми по сравнению с вепсами Карелии оказались вепсы Ленинградской и Вологодской областей. Здесь политика их непризнания как особых этнических общностей сопровождалась мерами, способствующими их ускоренной ассимиляции (насильственные переселения с мест традиционного проживания, практика учета их русскими во время проведения переписей в 1970–1979 гг., полное исключение их из культурной политики регионов).

Демократические перемены, начавшиеся в стране с конца 1980-х годов, также в большей степени повлияли на этнокультурное развитие вепсов Карелии, поскольку идеи этнического возрождения и изменение политических установок в сфере этнонациональной политики были более востребованы в «национальных» республиках, чем в областях. Обществу вепсской культуры при поддержке руководства Карелии удалось в 2006 году добиться включения вепсов всех регионов в Перечень малочисленных коренных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока Российской Федерации. Данные народы имеют особый статус: государство берет на себя обязательства по сохранению их исконной среды обитания, обеспечению доступа к природным ресурсам для сохранения и развития традиционных видов деятельности и традиционного образа жизни, поддержку их этнокультурного развития. В настоящее время реализация данных прав остается для вепсов всех регионов во многом делом будущего, требует значительных усилий вепсской общест-

венности и осознания региональными властями ответственности за судьбу вепсского народа. Вместе с тем, статус вепсов как коренного малочисленного народа Севера, Сибири и Дальнего Востока, несомненно, является потенциально значимым фактором для их будущего этнодемографического и этноязыкового развития.

«Поколенная» вещь, заветная традиция и трансляция культурной памяти (на материалах вепсской, карельской и севернорусской традиций)

Вера Сурво

Хельсинкский университет
vera.survo@suomi24.fi

Арнольд Сурво

Хельсинкский университет
arno.survo@suomi24.fi

В традиционной обрядности Карелии ключевая роль принадлежала ритуальным дарам, но вне обмена оставалась «поколенная» вещь («поколенное» полотенце, икона), имевшая сакральную функцию «неотчуждаемой части»: «Общество, идентичность не могут пройти сквозь время и служить фундаментом как индивидам, так и группам, которые составляют общество, если не существует фиксированных точек, реальностей, изъятых (временно, но основательно) из обменов дарами и товарных обменов» (М. Годелье). Заготовленных в девичестве текстильных изделий было несколько десятков, а в богатых семьях и нескольких сотен, что характерно для всех традиций региона. Наиболее ценными считались двух-, трехпоколенные полотенца, расшитые жемчугом кокошники, жемчужные серьги, шитые золотом платки. На вепсской свадьбе во время венчания сваха накрывала плечи невесты полотенцем, побывавшим на свадьбах ее матери, бабушки и т. д. Кроме того, трехпоколенное полотенце использовалось в лечебных ритуалах. Адресат «поколенной» вещи являлся лишь ее временным хранителем до тех пор, пока не возникала необходимость повторить акт передачи в следующем поколении. Например, мать отдавала такое полотенце дочери, но на новом витке жизненного цикла оно возвраща-

лось в исходный смысловой континуум, когда дочь становилась матерью, готовила приданое своей дочери, передавала ей семейную и родовую ценность, и т. д. Земельные наделы и материальные богатства наследовались по мужской линии. Выполняя роль хранителей «неотчуждаемой части», женская линия социума обеспечивала преемственность традиционных ценностей и моделей поведения в обрядовой практике всего жизненного цикла.

Средоточение в символизме «поколенной» вещи основ и преемственности традиционного мировоззрения делает ее важнейшим транслятором культурной памяти. Такая вещь включена в ритуал, но, в то же время, она имеет обособленный статус «неотчуждаемой части», что составляет смысл обрядового действия, скрываемый за его предметными, вербальными и акциональными кулисами: «символ никогда не принадлежит какому-либо одному синхронному срезу культуры – он всегда пронзает этот срез по вертикали, приходя из прошлого и уходя в будущее. Память символа всегда древнее, чем память его несимволического текстового окружения» (Ю. М. Лотман).

С 1930-х годов традиционные свадебные церемонии зачастую вообще не проводились, и, соответственно, ритуалы и дары утратили привычные контексты. В крестьянских хозяйствах прекратилось выращивание льна, а значит и производство домотканного холста. Таким образом исчезла сама основа вышивального рукоделия. Потенциал исчезнувшего обрядового разнообразия сосредоточился в религиозно-магических контекстах народной религиозности и, прежде всего, в заветных приношениях, манифестирующих «поколенный» смысл традиции (> *tradere* 'передать, вручать, завещать').

В работе современных сельских школьных кружков и городских студий творчества присутствует тот же поведенческий императив; «поколенная» роль традиционного наследия обретает новые смыслы. Подобные культурные центры стали появляться в сельской местности Карелии с конца XIX столетия. Первый в Карелии школьный музей был открыт в

1894 г. в ливвиковском Сямозере (современный поселок Эссойла Пряжинского района), где были представлены орудия труда и предметы карельского быта: коса, вилы, лопата, веретено и т. п. Надписи под экспонатами делались на карельском и русском языках. На первых порах карельские дети имели весьма скудный словарный запас русского языка и ограниченные представления об окружающем мире вне привычной сельской действительности.

Для современной просветительской деятельности характерна перекодировка представлений о жизненных ценностях. Творческим студиям и местным музеям принадлежит одна из основных ролей в процессе переосмысления значения традиционного наследия в учебно-воспитательном процессе. Среди образовательных приоритетов подчеркивается изучение истории и традиций родного края, что одинаково актуально для школьного воспитания как в условиях города, так и в сельской местности.

Rankka tšeeeli , raske keel, vaikea kieli.
**Прилагательные в водском, эстонском
и финском языках**

Хейнике Хейнсоо
Тартуский университет
heinike.heinsoo@ut.ee

Прилагательные образуют коллокативные пары, по крайней мере, в случае слов в составе устойчивых выражений с определенным значением. Например:

вод. *ūs kī, vana kī*, эст. *noor kuu, vana kuu* фин. *uusi kuu, vanha kuu*; 'молодой/растущий месяц, стареющий/убывающий месяц';
вод. *keṛka inetīn*; эст. *pikk inimene*, фин. *pitkä ihminen*, 'высокий человек';
вод. *keva tē*; фин. *vahva tee*, эст. *kange tee*. 'крепкий чай';
вод. *nōreṭ perunaD*, эст. *värsked kartulid*, фин. *uudet perunat* 'молодой картофель (мн. ч.)'.

Во всех родственных языках имеются прилагательные с соответствующей основой, но в данном контексте их употребление различно, например:

вод. *vahva* 'крепкий', эст. 'храбрый, отважный', фин. 'крепкий, сильный';
вод. *kanṛea* 'жесткий, негибкий', эст. *kange* 'крепкий', фин. *kankea* 'жесткий, крепкий';
вод. *keva*, эст. *kōva*, фин. *kova* 'твердый'.

Одно прилагательное зачастую имеет несколько соответствий в другом языке, например:

вод. *raṅkka tšēli* 'трудный язык'; эст. *raske keel*, фин. *vaikea kieli*;
вод. *rankka suma* 'тяжелая сумка'; эст. *raske kott*, фин. *painava laukku*;
вод. *raṅkka tū* 'тяжкий труд, работа'; эст. *raske töö*, фин. *raskas työ*.

Относительно просто дело обстоит с однозначными прилагательными, такими как *большой*, *маленький*, *белый*, *черный*. Однако, название цвета *must* 'черный' в эстонском языке имеет также значение 'грязный': эст. *must tuba*, вод. *roĵakaz rīhi* фин. *likainen huone* 'грязное помещение'; название цвета *белый* в эстонском и водском языках имеет также значение *светлый*: вод. *valkaat üüD*, *valkõa plat'ja*; эст. *valged ööd*, *valge kleit*; фин. *valoisat yöt*, *valkoinen mekko* 'светлые ночи, белое платье'.

Часто словосочетания кажутся метафорными или странными. Кажется, что значение, предложенное в словаре, не имеет ничего общего со значением, которое слово приобретает в сочетании с другим словом. Например:

вод. *vetelü vattsa* 'понос, букв. жидкий живот', эст. *kõht on lahti* 'понос, букв. живот открыт', фин. *vatsa on löysä* 'понос, букв. живот слабый'.

Вариативность прилагательных немного больше, чем у глаголов, и из этого следует, что возможных вариантов больше. Часто существует опасность, что в родственном языке слово означает что-то другое. Прилагательные коллокации являются транспарантными для людей, говорящих на родном языке: мы даже не замечаем, какие слова и каким образом мы совмещаем. Понятно, что невозможно выучить все коллокации, поскольку в языке их огромное количество. Bahns (1993) утверждает, что учить следует лишь такие коллокации, в которых прилагательные в родном языке учащегося и изучаемом им иностранном языке сочетаются с разными словами. При систематическом же изучении лексики следует исходить, скорее, из важности и частоты фигурирования коллокаций и из рассматриваемых тем.

Cruse (Cruse 1986: 267) упоминает, что значения синонимов являются поверхностными, т. е. у них имеются как объединяющий, так и различающие их свойства. Они идентичны по своим центральным семантическим чертам и отличаются в периферийных чертах. Коннотативные побоч-

ные значения различают слова, придают им нюансы или оценивают.

Литература

Bahns, J. 1993: Lexical collocations: a contrastive view. – English Language Teaching Journal. Vol. 47 (1), pp. 56–63.

Cruse, D. A. 1986: Lexical Semantics. Cambridge University Press.

Vepsän kelen nügüdläine elo da uded tehnologijad (fil'mad, klubad, proektad)

Использование современных компьютерных технологий в сохранении вепского языка

Лариса Чиркова

Государственная телерадиовещательная
компания «Карелия»
smolina84@inbox.ru

С началом демократизации общественной жизни в СССР ученые Карелии выступили инициаторами восстановления вепской и карельской письменностей, организации изучения карельского и вепского языков в школах. После длительных дискуссий правительство Карелии 20 апреля 1989 г. утвердило рекомендованные Ученым Советом Института языка, литературы и истории Карельского филиала АН СССР алфавиты карельского (ливвиковское наречие) и вепского языков. Это решение стало основой для развития их письменных форм.

Вепская общественность приложила значительные усилия по возвращению вепского языка в школьное образование, организацию подготовки в вузах специалистов по вепскому языку для школ и СМИ, выпуска газеты на вепском языке, издательской деятельности на вепском языке.

Для вепсов, не владевших в то время вепской письменностью, самым видимым свидетельством изменения отношения со стороны государства к родному языку стало использование его на радио и телевидение. Все опросы показывают, что значительная часть вепсов и сейчас являются заинтересованными слушателями и телезрителями программ на вепском языке. Первыми ведущими радиопередач на вепском языке стали носители родного языка Владимир Максимов и Алевтина Андреева.

В конце 1990-х годов в общественное движение вепсов влилась молодежь, прошедшая обучение на кафедре карельского и вепского языков факультета прибалтийско-финских языков и культуры Петрозаводского государственного университета по специализации «Вепский и финские языки». Многие из них еще школьниками являлись участниками различных мероприятий «Общества вепской культуры» – школьных и семейных конкурсов знатоков вепского языка, вепских праздников и т. д.

Выпускники кафедры со знанием вепского языка стали заметной частью национальной интеллигенции Карелии. Они работают в органах власти, в школах и вузах, учреждениях культуры, СМИ. Для большинства из них работа с вепским языком и на языке стала не только профессией, но и реализацией своего стремления содействовать его сохранению и развитию. Вепская молодежь принимает активное участие в организации различных мероприятий, предлагает для реализации оригинальные проекты для популяризации вепского языка и культуры.

К таким проектам относится и «Pagin klub» (руководитель Лариса Чиркова). Главная задача проекта – активизировать использование разговорного вепского языка, который с уходом из жизни старшего поколения – его основных знатоков – стал все реже использоваться в семьях, детьми и молодежью во время внешкольных занятий, в работе культурных учреждений. Проект получил грантовую поддержку Министерства национальной политики и связям с религиозными и общественными объединениями Республики Карелия (далее Миннац), на которую было приобретено необходимое оборудования для организации связи через Skype.

В еженедельных встречах «Pagin klub» участвуют вепсы разного возраста, с разным знанием вепского языка. Тематика встреч и состав участников постоянно расширяется благодаря технической возможности общения с вепсами Ленинградской и Вологодской областей, со всеми, кто заинтересован в сохранении и популяризации вепского

языка и культуры, в том числе из Финляндии, Венгрии, Эстонии и т. д. На встречах звучат стихи на вепском языке, организуется просмотр фильмов, прослушивание записей на вепском языке и о вепсах, беседы с писателями, поэтами, учеными, учителями.

Важной инициативой молодежи является также создание научно-популярных телефильмов на вепском языке. В соответствии с общей политикой карельского телевидения, их создание возможно только в рамках проектной деятельности.

Ларисой Чирковой и Владимиром Славовым созданы два телефильма на вепском языке: в 2008 г. «Животные в жизни вепсов» по материалам книги Ирины Винокуровой «Животные в традиционном мировоззрении вепсов» (грант Общества Кастрена), в 2012 г. – «Жизнь вепского дома» по книгам Зинаиды Строгальщиковой «Традиционное жилище Межозерья» и «Вепсы» (грант Миннаца с участием Общества Кастрена). Диски с фильмами безвозмездно переданы в школы, ВУЗы, библиотеки, музеи, офисы вепских национально-культурных организаций Республики Карелия, Ленинградской и Вологодской областей, в межрегиональные и федеральные культурные центры финно-угорских народов России. Они также демонстрировались и на Карельском телевидении.

Современные информационные технологии предоставляют большие возможности для деятельности в сфере популяризации языков и культуры малочисленных народов, привлечения к ним внимания общества, что содействует их сохранению и развитию.